

**TANRI TASAVVURU VE MUTLULUK
İLİŞKİSİ**

(BURSA – İSTANBUL ÖRNEĞİ)

Büşra DALFİDAN

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

**TANRI TASAVVURU VE MUTLULUK
İLŞKİSİ**

Büşra DALFİDAN

**T.C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

Eskişehir

2019

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Büşra DALFİDAN tarafından hazırlanan **Tanrı Tasavvuru ve Mutluluk İlişkisi** başlıklı bu çalışma ..... tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimler Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Tez Danışmanı)

Doç. Dr. M. Naci KULA

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

Üye

Akademik Ünvanı ve Adı Soyadı

ONAY

.../.../2019

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

BÜŞRA DALFİDAN

ÖZET

TANRI TASAVVURU VE MUTLULUK İLİŞKİSİ (BURSA – İSTANBUL ÖRNEĞİ)

DALFİDAN, Büşra
Yüksek Lisans – 2019
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. M. Naci KULA

İnsanoğlunun varlık nedeninin tezahürü olan Tanrı tasavvuru hayatının her alanını kuşatan bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda insan yaşadığı hayatta kendisine mutlu olmayı hedef edinmiştir. Araştırmanın amacı pozitif ve negatif Tanrı tasavvuru ile mutluluk algısı arasındaki ilişkiyi incelemek olup demografik değişkenler; yaş, cinsiyet, medeni durum, ebeveyn tutumları, öznel dindarlık algısı, dini bilgi düzeyi gibi etkenlerin de ele alındığı din psikolojisi alanında yapılan bir alan araştırmasıdır. Bu çalışmada, tarama modeli içerisinde yer alan anket tekniği ile kurgulanan bağımlı ve bağımsız değişkenleri ölçmek için kişisel değişkenlerin yer aldığı, Türkiye’de oluşturulmuş ve aynı kültür içerisinde psikometrik açıdan geçerlik ve güvenilirlik testleri yapılmış “Tanrı Tasavvuru Ölçeği” ve “Oxford Mutluluk Ölçeği” isimli ölçme araçları kullanılmıştır. Temel problemi kişinin zihninde oluşturduğu ve daha sonra duyguya dönüşen Tanrı tasavvurunun mutluluk algısını etkileyip etkilemediğidir. Aynı zamanda inanan insanı mutluluğa ulaştıran en önemli şeyin Allah inancı ve onu nasıl tasavvur ettiği gerçeğidir. Bu araştırmaya 25 yaş ve üstü olan Bursa ilinden 194, İstanbul ilinden 176 toplamda 370 kişinin katılımı sağlanmıştır. Cinsiyet bazında ve genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde Allah’ı daha çok Merhametli, Koruyup Gözeten, Teslim Olunan, Dost, Yakın/İçkin, Seven ve Aşırı Talepte Bulunmayan ve daha az Cezalandıran ve daha az İntikam Alan olarak algılandığı tespit edilmiş olup buna bağlı olarak mutluluk algısının arttığı bulunmuştur. Cinsiyet bazında ve genel (tüm birimler) olarak incelendiğinde Allah inancı ve olumlu Allah tasavvuru arttıkça insanların mutluluk algısının artmakta olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Tanrı kavramı, mutluluk, dindarlığın boyutları, ebeveyn tutumları.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN IMAGE OF GOD AND HAPPINESS (BURSA - ISTANBUL EXAMPLE)

DALFİDAN, Büşra

Master Degree-2019

Department of Philosophy and Religion Sciences

Adviser: Assoc. Prof. M. Naci KULA

God conception, which is the manifestation of the cause of human being, has a structure that encompasses every aspect of his life. At the same time, human life has targeted himself to be happy. The purpose of the study is to examine the relationship between positive and negative God's conception and the perception of happiness. In this context, it is a field survey conducted in the field of religious psychology, where demographic factors such as age, gender, marital status, parental attitudes, subjective religiousness perception, religious knowledge level are also addressed. In this study, measurement tools with personal variables were used to measure dependent and independent variables. For this purpose, having been formed in Turkey and psychometric tests in terms of reliability and validity of the same culture, "God Imagination Scale" and "Oxford Happiness Scale" is measurement tools were used.

The main problem of this study is to determine whether the perception of God that is formed in the mind of the person and then turns into emotion affects the perception of happiness. A total of 370 people, 194 from Bursa province and 176 from Istanbul province, participated in this survey. Participants are over 25 years old.

When evaluated as gender and general (all units), it was found that they were perceived as being more compassionate, protecting, disguised, friendly, close / inward, and less demanding and less punishing and less vengeful. It was found that the perception of happiness increased due to the God imagination of participants.

When examined in terms of gender and general (all units), it was determined that the perception of happiness increased due to belief in Allah and positive Allah imagination.

Key words: God concept , happiness, dimensions of religiosity, parental attitude

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
EKLER LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	1
I.Araştırmanın Konusu	1
II. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	3
III. Araştırmanın Problemi.....	4
IV. Araştırmanın Hipotezleri.....	5
V. Araştırmanın Sayıltıları.....	6
VI. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları.....	6
VII. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar.....	6

1.BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1.TANRI TASAVVURU.....	9
1.1.1.Olumlu/Pozitif Tanrı Tasavvuru	18
1.1.1.Olumsuz/Negatif Tanrı Tasavvuru	18
1.2. MUTLULUK KAVRAMI	19
1.2.1.Psikolojik Açıdan Mutluluk	21
1.3.İNANÇ BAĞLAMINDA EBEVEYN VE DİNDARLIK TUTUMLARI	24
1.4.TANRI TASAVVURU VE MUTLULUK İLİŞKİSİ	25

2.BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

2.1.YÖNTEM.....	27
2.1.1. Evren ve Örneklem	27
2.1.2. Veri Toplama Araçları	27
2.2. BULGULAR.....	30
2.2.1. Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri	30

3.BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

3.1. TARTIŞMA VE YORUM.....	48
SONUÇ.....	55
KAYNAKÇA	59
EKLER LİSTESİ.....	62

EKLER LİSTESİ

EK 1: TANRI TASAVVURU VE MUTLULUK ÖLÇEĞİ ANKETİ.....62

EK 2: T.C. ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ
BİLİMLER BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU FORMU
ESKİŞEHİR.....67

KISALTMALAR

b.	: ibn, bin
bkz.	: bakınız
C.	: Cilt
çev.	: çeviren
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
ed.	: editör
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
SÜİFD	: Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
haz.	: hazırlayan
s.	: sayfa
ss.	: sayfadan sayfaya
S.	: Sayı
sad.	: sadeleştiren

ÖNSÖZ

Allah-insan ilişkisi bağlamında hayata baktığımızda Allah inancının merkezde olduğuna ve bu yönüyle temel bir ihtiyaç olarak konumlandırıldığına şahit oluruz. İnsan bilincinde olduğunun farkında olan tasavvur edebilen ve bu zihnin duygusal durumunu yaşayan biyo-psiko sosyal bir varlıktır. Din psikolojisi alanında yapılan çalışmalar doğrultusunda bireyin Tanrı tasavvurunun demografik değişkenlere ve her kişinin zihinsel ve duygusal durumuna göre değiştiğini gözlemlemekteyiz. Bu durum insanın hayat tatminini de etkilemektedir. Bu yönüyle çalışma insanın mutluluk algısının temel nedenini Tanrı tasavvuru ile ilişkilendiren bir alan araştırması olması nedeni ile din psikolojisi alanında önemli bir konuya işaret etmektedir.

Çalışma, 3 bölümden oluşturulmuştur. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı ve önemi yer almaktadır. Birinci bölümde; tanrı tasavvuru, olumlu/olumsuz tanrı tasavvuru, mutluluk, psikolojik açıdan mutluluk, inanç bağlamında ebeveyn ve dindarlık tutumları ve tanrı tasavvuru ile mutluluk ilişkisi, başlıklar altında genel bir teorik çerçeve ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde; yöntem ve bulgular yer almaktadır. Üçüncü bölüm ise hipotezlerle ilgili tartışma ve yorumu oluşturmaktadır.

Araştırma boyunca her daim ve her koşulda yardım ve desteklerini esirgemeyen, görüşleri ile aydınlatan, bu süreç içerisinde pek çok hatamı mazur gören çok değerli Sayın Hocam Doç. Dr. M. Naci KULA'ya, araştırma sonrasında verileri değerlendirmede ilgi ve desteğini esirgemeyen Sayın Hocam Prof. Dr. İlker ERCAN'a, aynı zamanda verdiği fikir önerileri ile tezimin daha iyi olması için katkı sağlayan Sayın Hocam Doç. Dr. Kamil SARITAŞ'a ve tez izleme sürecinde sundukları katkılar için Sayın Hocam Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK'a teşekkür ederim. Araştırmamla ilgili teorik ve pratik olmak üzere pek çok konuda yardımcı olan Sevgili Hocam Arş. Gör. Ayşe YORULMAZ'a teşekkür ederim. Çalışmamı oluştururken yaptığı katkılardan dolayı arkadaşım M. Nurbanu ÇELİK ile Ali ÇİÇEK'e ve eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini üzerimden eksik etmeyen her zaman daha iyisini yapabileceğime inanan başta sevgili annem Emine AFACAN'a ve değerli babam Şerafettin AFACAN'a, beni bu süreçte destekleyen ve anlayışını kaybetmeyen sevgili eşim Aykut DALFİDAN'a ayrıca tüm aileme teşekkürlerimi sunarım.

Büşra DALFİDAN

Eskişehir -2019

GİRİŞ

I.Araştırmanın Konusu

İnsanlık tarihi boyunca varlığını sürdüren Allah inancı, insan hayatının en önemli ve vazgeçilmez gerçeklerinden birini teşkil etmektedir. Her dönemde ve her toplumda dünyanın her yerinde Tanrı fikri varlığını korumuştur. En ilkelinden en gelişmişine kadar bütün dinler şu ya da bu şekilde bir Tanrı ya da bir Nihai Hakikat tasavvuruna sahip olagelmıştır. Dinlerin getirdiği ve yansımaları toplumda müşahede edilebilen bu objektif/nesnel Tanrı tasavvurunun yanı sıra her insanda kendine mahsus sübjektif/öznel bir Tanrı tasavvuru inşa edegelmiştir. Bütün dinler ve inançlar bu Tanrı, Nihai Hakikat veya Mutlak Gerçeklik tasavvuru etrafında tesis edilmiş birey ve toplum hayatının diğer bütün alanları bu tasavvurun güçlü etkisi ile şekillendirilmiştir. (Mehmedoğlu, 2011: 15)

İnsan bilincinde olduğunun farkında olan kendi zihninin sahibi ve hür olan bir varlıktır. Tasavvur dünyasını istediği gibi şekillendiren insan, orada kararlaştırdığı eylemlerle dışarıdaki dünyaya döner. İnsan hayvanlar gibi sadece dış dünyaya uymaya çalışan bir organizmadan ibaret değildir. Kendi zihnine sahip bir canlı varlık olan insan tasavvur dünyasıyla dış dünya arasında uygunluk sağlamaya çalışır. Dış dünyadan aldığı işaretlere göre dış dünyayı tasavvur eder. Kendi tasavvurlarına göre dış dünyayı değiştirmeye çalışır. (Özakpınar, 2014: 81)

Zihnimiz yaşamımızın bir yaratıcısıdır ve bu yaratıcının en büyük kaynağı da metaforlardır. Yanlış metaforlar bizi yanıltır; ancak metaforlar olmadan da önümüzü göremeyiz. Bu nedenle insanlar ilahilik etiği penceresinden baktıkları vakit, her insanda var olan ilahiliği alçalmadan korumayı amaç edinir ve ihtiras, aç gözlülük ve nefret gibi ahlaki açıdan kirlетici şeylerden muaf, arınmış ve kutsal bir tarzda yaşamaya değer verirler. En önemli sorulardan biri olan “İnsanların Dünya’da bulunmalarının amacı nedir? Neden buradayız?” sorularının cevabı iki temel duruma göre değişmektedir. Ya dünyayı yaratma düşüncesi, arzusu veya niyeti olan bir tanrıya/ruha/akla inanılır ya da tamamen maddi bir dünyaya ve bu dünyanın herhangi bir nedenle yaratılmış olmadığına özetle her şeyin maddenin ve enerjinin doğa yasalarına göre birbiriyle etkileşime girmesiyle meydana geldiğine inanılır. Birçok din, yaşamın amacını soran alt soruya açık yanıtlar sunduğu için çoğu zaman bu önemli

sorunun cevabı dinde aranır. Aynı zamanda insanın bir hedefi ya da amacı olmayınca, başlangıçta sahip olduğu hayvani özelliklerini aşamaz. İşte din insandaki bu durumu değiştiren ve insana yaşamdaki amaç duygusunu veren en önemli etkidir. (Haidt, 2014)

Psikolojide insandaki Tanrı tasavvurunun oluşumuna dair genel bir çerçeve çizmek gerekirse, insanda Tanrı tasavvuru nasıl oluşur? Sorusuna verilen cevaplara göz atmak gerekir. Bu sorunun cevabına yönelik ve çocukluk dönemindeki Tanrı tasavvuruna yönelik psikoloji tarihinde cevaplara rastlamak mümkündür. Freud'un "biyolojik baba ile kutsal baba kavramları arasındaki ilişkiye dayandırma" düşüncesi ile birlikte "Nesne İlişkileri Kuramı" psikanaliz ekolü içindeki Tanrı tasavvuruna ilişkin görüşlerdendir. "Nesne İlişkileri Kuramı" Freud'un bu konu hakkındaki bazı düşüncelerinin eksik olduğunu düşünen Klein, Winnicott, Sullivan ve Fairbairn gibi bazı araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Nesne ilişkileri kuramı çocuklukta dışsal bir nesneden içsel bir tasarım oluşturma esasına dayanır. Çocuk herhangi bir kavramı içselleştireceği zaman o kavramla ilgili bir nesne ile ilişki içinde olabilir. Buradaki nesne çocuğun dışındaki her şey olabilir. Bu nesnelere ilişki içinde olan birey için dini kavramlar da geçmişte yaşadığı ilişkilere göre şekillenmektedir. Bu kuramın temsilcilerine göre Tanrı tasavvuru da kişinin diğer tasavvurları ve deneyimlerinin sentezinden oluştuğundan özellikle bireyin çocukluk döneminde başta ebeveyn olmak üzere diğer nesnelere olan ilişkisi araştırılmaya değer görünmektedir. Batıdaki Tanrı tasavvurları konulu çalışmaların bir kısmında baba kaynaklı veya yansıtmalı Tanrı tasavvuruna ulaşılmışken bazı çalışmalarda ise anne kökenli veya yansıtmalı Tanrı tasavvurlarına dayalı çalışmalar vardır. Mesela, Rizzuto'ya göre, Tanrı tasavvurunun izlenebilir ilk bileşeni anne yüzüdür. Tanrı tasavvuru, çocuklukta sürekli olarak gelişir. Buna göre Batı'daki çalışmalarda baba ve anne imajına dayalı Tanrı tasavvuru çalışmaları dikkat çekmektedir. (Seyhan, 2014: 70-71)

Bu çalışmamızda, insanların tasavvurları hayatlarına nasıl etki ettiğine dair genel bir soru sormaktayız. Kişinin Allah/Tanrı tasavvuru hayatını yaşamada, hayatını anlamlandırmada ve hayat tatmininde önemi nedir? Aslında daha özelde ve yaşadığımız toplumun inancındaki Allah tasavvurunun etkisini merak etmekteyiz. Yani Müslümanların Allah tasavvurları nasıldır? Ve aynı zamanda Allah tasavvurları onları mutlu etmekte önemli bir etken midir?

Nakib el- Attas'ın (2011) Müslümanların mutluluk anlayışındaki temel nedenlerden biri olan Allah tasavvuruna ve İslam'ın sunduğu öğretiyeye değinerek şöyle bir açıklama yaptığını görmekteyiz: İslam'da mutluluğun anlamı ve deneyimi konusunda yapılan bu kısa ama kapsamlı açıklamadan, mutluluğun bu dünyada bizzat kendinde bir amaç olmadığını ifade etmesi ile birlikte mutluluktan gayenin Allah'ın sevgisine ulaşmak olduğunu ve dünyevi yaşamda mutluluğun iki seviyesi arasında ayırım yapılabileceğini belirtmektedir. Birincisi, psikolojik ve kalıcı olmayan, geçici insan halleridir. Bu mutluluk hali, hisler ve duygular olarak tanımlanabilir ve istekler ve ihtiyaçlar erdemlere uygun doğru davranışlarla gerçekleştirilmeye çalışıldığında elde edilir. İkincisi ruhsal ve kalıcı olan, bilinçli bir şekilde deneyim elde edilen ve dünyevi yaşamın üzerine oturduğu bir seviyedir. Bu seviye, şans ya da mutsuzluk olarak yüzünü gösteren birçok olaydan sonra, insanın davranışını ve erdemli faaliyetlerini test eden bir deneme süreci sonucunda elde edilir; başka bir ifadeyle, ne mutluluğu kendisini hataya sürükler ne de mutsuzluğu onu acı bir yenilgiye uğratar. Elde edildiğinde bu ikinci seviye, ihtiyaçların azalması ve ihtiyaçların karşılanması hariç, birinci ile aynı anda ortaya çıkar. Mutluluğun bu ikinci seviyesi, en yüksek aşaması ahirette Allah'ın suretini görmek olan bir üçüncü seviyedeki mutluluğun ön hazırlığıdır. Çağlar boyunca gerçek müminlerin bilincinde, mutluluğun bu anlamı ve deneyimi konusunda herhangi bir değişme olmamıştır. (Düzgün, 2011: 235-236)

II. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Müslümanların psikolojik hayatında önemli bir yeri olan Allah tasavvurunun, insanların en çok erişmek istedikleri olumlu ruh hallerini ifade eden mutluluk üzerindeki etkisini ortaya çıkarmak, bu araştırmanın amacını teşkil etmektedir. Ülkemizde yapılmış olan bu tarz çalışmalara katkı sağlamak ve farklı örneklem gruplarıyla yeniden ele alınarak zenginleştirilmesini istemek bu konu ile ilgilenilmesinin önemli nedenlerindedir.

Türkiye'de din psikolojisi alanında literatür çalışmasında ortaya çıkan genel bir kanıya göre din-mutluluk ilişkisi, dinin ruh sağlığına etkisi gibi örnekler bulunmaktadır. Bu çalışmalarda Tanrı tasavvuru ile ruh sağlığının ya da huzurun arasındaki ilişkinin önemine vurgu yapılsa da bu ilişkilerin alan araştırması olarak daha önce çalışılmadığı tespit edilmiştir.

Fakat Batı'da yapılan bazı araştırmalar, örneğin; Mackenzie, Rajagopal, Meibohm ve Lavizzo-Mourey'nin (2000) yaptığı çalışmada dini inançlar, bu çerçevede algılanan manevi destek, yani Tanrı'nın yardım edeceği inancı bireysel mutluluk ve huzurun elde edilmesinde merkezi bir rol oynamaktadır. 66 yaş ve üzeri 41 kişi üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmanın bulguları bu hususu teyit edicidir. Onların tespitlerine göre, yaşlıların büyük bir bölümü “her Şeye gücü yeten”, “şifa veren”, “yol gösteren”, “öğreten”, “koruyan bir varlığa”, yani Tanrı'ya inanmaktadır. Aynı zamanda onlar hastalıklara şifanın Tanrı'nın isteği ile gerçekleşeceği, doktorların ve ilaçların bu süreçte sadece Tanrı'nın muradına aracılık edeceği dolayısıyla ruhsal ve bedensel rahatsızlıklara dua ile şifa bulacakları kanaatindedirler. Çünkü onlar Tanrı ile iyi ve güzel bir Şekilde kurulan iletişimin kendilerine mutluluk ve huzur vereceği inancını taşımaktadırlar. Buna göre, sağlam ve sağlıklı bir Tanrı inancı kişinin kendisini mutlu ve huzurlu hissetmesinde önemli bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bireyin manevi destek algısının ruh sağlığını koruyucu bir işlev üstlendiği söylenebilir. Pfeifer ve Waely (1999) tarafından kaygı ve depresyondan mustarip 44 hasta ile 45 sağlıklı (kontrol grubu) olmak üzere toplam 89 kişi üzerinde gerçekleştirilmiş bir araştırmanın sonuçları da bunu desteklemektedir. (Yapıcı, 2013: 93)

Ülkemizde yapılan alan çalışmalarına katkı sağlamak için bu araştırma, Tanrı tasavvuru ve alt boyutları ile Mutluluk algısının ilişkisel bağlamda karşılaştırılması yönünden ilk olacaktır. Araştırmanın önemine vurgu yapmak gerekirse aslında Tanrı'yı araştırmak bir bakıma kendini araştırmak anlamına gelmektedir. Tanrı tasavvurunun zenginleşmesi ve dindarlığın derinleştirilmesi insanın yüceltilmesine yol açar. İnsan kendi varlığına dair kavrama bilincini kendinde olan Tanrı tasavvurunu ortaya koyabildiği sürece anlar ve kavrar. (Gusdorf, 2012: 41) Bu durum hayat tatminini ve en önemlisi mutluluğunu etkileyen bir kavrayış biçimidir. İşte bu yüzden yaptığımız bu araştırma insanı anlama ve insanlığa bir katkısı olması nedeni ile önemli bir çalışmadır.

III. Araştırmanın Problemi

Araştırmanın temel problemi bireyin Tanrı tasavvuru ile mutluluk algısının çeşitli demografik değişkenler bağlamında değerlendirilerek tespit edilmesidir.

IV. Araştırmanın Hipotezleri

Ana hipotez

Tanrı tasavvuruna sahip aynı zamanda pozitif tanrı tasavvuru olan kişilerin mutluluk algıları ile anlamlı bir ilişki vardır.

Alt hipotezler

1. Tanrı tasavvuru ve mutluluk algısı cinsiyet bazında karşılaştırıldığında erkeklerin Tanrı tasavvuru ve mutluluk algısı kadınlara göre farklı çıkacaktır.
2. Yaş değişkenine göre kadın ve erkeklerde Tanrı tasavvuru algısı ile mutluluk algısı farklı çıkacaktır.
3. Medeni duruma göre kişilerin Tanrı tasavvuru algısı ile mutluluk algısı farklı çıkacaktır.
4. Eğitim seviyesi kadın ve erkeklerde Tanrı tasavvuru ve mutluluk algısını farklılaştıracaktır.
5. Ebeveyn tutum ve davranışları kişilerin Tanrı tasavvurlarını ve mutluluk algılarını farklılaştıracaktır.
6. Ebeveyn dini inanç ve tutumları kişilerin Tanrı tasavvurlarını ve mutluluk algılarını farklılaştıracaktır.
7. Dini bilgi düzeyi kişilerin Tanrı tasavvurlarını ve mutluluk algılarını farklılaştıracaktır.
8. Kişilerin öznel dindarlık algısı Tanrı tasavvuru ve mutluluk algısını farklılaştıracaktır.
9. İstanbul ve Bursa da yaşayan kadın ve erkeklerin Tanrı tasavvuru ile mutluluk algıları farklı çıkacaktır.
10. Tanrı inancının kişilerin zihnindeki tasavvuruna göre farklılık arz edeceği ve buna bağlı olarak da mutluluk algılarının farklı çıkacağı düşünülmektedir.

V. Araştırmanın Sayıtları

1. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen örnekleme oluşturan İstanbul'da ve Bursa'da yaşayan Müslümanların her iki ölçekteki soruları gerçeğe uygun şekilde cevapladıkları kabul edilmektedir.
2. Araştırmanın örnekleme evreni temsil etmektedir.
3. Araştırmada kullanılan "Tanrı tasavvuru Ölçeği" ve "Oxford Mutluluk Ölçeği" güvenilir ve geçerli olarak kabul edilmektedir.

VI. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

1. Araştırma Bursa ili ve İstanbul ilinde yaşayan Müslüman kişilerden oluşan 370 kişilik bir örneklem grubuyla sınırlıdır.
2. Verilerin değerlendirilmesi sonucu elde edilen bulgular kullanılan ölçeklerin ölçme kapasiteleri ile sınırlıdır.

VII. Konu ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Lewis, Maltby ve Day'in (2005) "Dinsel Motivasyon Ölçeği", "Başa Çıkma Biçimi", "Depresyon-Mutluluk Ölçeği" (sübjektif mutluluk) ve "Oxford Mutluluk Ölçeği" (psikolojik mutluluk) olmak üzere dört farklı ölçek kullanarak yaş aralığı 17-34 olan 138 Britanyalı yetişkin üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmanın bulgularına göre, dindarlıkla sübjektif mutluluk arasında doğrusal yönde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aynı zamanda içe dönük dindarların hem olumlu başa çıkma düzeylerinin hem de psikolojik mutluluk puanlarının yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Olumsuz başa çıkma puanı yüksek olan dışa dönük dindarların kendilerini daha mutsuz hissettikleri görülmüştür. Bu çalışmadan hareketle yapılan tespitler arasında ön plana çıkan husus şudur: Dindarlık; psikolojik mutlulukla ilişkili, fakat öznel mutlulukla ilişkisizdir. Bu ise mutluluğun tanımına ve ölçüm kriterlerine göre ulaşılan sonuçların farklılaşabileceği anlamına gelmektedir. (Yapıcı, 2013: 96)

Bunun yanı sıra içsel huzurla dindarlık arasındaki ilişkiyi inceleyen Koenig ve Larson (2001) gibi kişilerin ifadelerine göre, 100 çalışmanın 79'unda mutlulukla dindarlık arasındaki ilişkiyi ele alan 14 çalışmanın 12' sinde (%86) anlamlılık düzeyine ulaşan pozitif ilişkilerin bulunduğuna dair bazı çalışmaların olduğu söylenmektedir. (Yapıcı, 2013: 91)

Batı'da Johnson, Tompkins ve Webb (2002) gibi kişilerin bazı çalışmalarında ise, analiz edilen 99 çalışmanın %81'inde din ile içsel huzur arasında olumlu bir ilişki tespit edildiğinin nakledilmesi ile din ile mutluluk arasındaki ilişkiyi konu edinen araştırmalarda bazen birbiriyle benzeşmeyen sonuçlara rastlamanın olası olduğu ifade edilmiştir. (Yapıcı, 2013: 90-91)

Aynı zamanda belirttiği gibi en yüksek dindarlık seviyeleri ile az ya da çok mutlu olma arasındaki ilişkinin eğrisel olduğunu rapor eden çalışmalardan da bahsedilmektedir. Bu durum ruh sağlığının önemli bir göstergesi olan hayattan zevk alma, mutluluk ve iyimserlikle dindarlık arasındaki ilişkinin tek yönlü ve doğrusal olmadığı anlamına gelmektedir. (Beit-Hallahmi ve Argyle, 1997: 184)

Ülkemizde yapılan çalışmalar daha çok dindarlık ve mutluluk ilişkisi üzerine yapılmıştır. Fakat Tanrı tasavvuru ile dua tutumunu din psikolojisinin temel konularından sayarak her iki konunun da büyük oranda insan deneyimine dayandığını ifade eden açıklamalar da mevcuttur. Çünkü Tanrı tasavvuru ve dua, bireyin inandığı kutsala dair kişisel ilişki sonucunda ortaya çıkmaktadır. Tanrı'yı belirli bir biçimde anlama ve tasavvur etme temelde insan tarafından gerçekleştirilen zihinsel bir süreç olduğu için tek biçimli bir Tanrı tasavvurundan bahsedilemeyeceği gibi, dua da herhangi bir kutsala inanan her kadın ve erkeğin kendine uygun bir şekilde düşünebileceği, en basit tabiri ile bireysel bir tören olduğu ifade edilmektedir. Yapılan bir araştırmada hem kız hem erkek öğrenciler dua ederken belli bir amaca odaklandıklarında bilinç düzeyleri arttığı için bu durum onların olumlu Tanrı tasavvurlarını artırırken az da olsa olumsuz Tanrı tasavvurlarını düşürmekte olduğu tespit edilmiştir. (Seyhan, 2014: 176-200)

Üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir başka anket çalışması sonuçlarına göre, bireyin çocukluk dönemindeki pozitif Tanrı anlatımına şahit olması pozitif Tanrı algısına sebep olmuştur. Oluşan bu pozitif Tanrı algısının da yaşamı sürdürme nedenlerini ve hayata bağlılık durumlarını desteklediği anlaşılmaktadır.

Tanrı kavramı karşısında olumlu duygu içinde olanların yaşamı sürdürme nedenleri ve hayata bağlılık puan ortalamaları, Tanrı kavramı karşısında olumsuz duygu içinde olanlara göre daha yüksek olduğu ve çocukluk dönemi pozitif Tanrı anlatısına sahip bireylerin yaşamı sürdürme nedenleri ve hayata bağlılık puan ortalamaları, aynı dönem olumsuz tanrı anlatısına sahip olanlara göre daha yüksek olduğunun ortaya çıkarıldığı ifade edilmektedir. (Kartopu, 2014: 900-901)

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ÇERÇEVE

1.1.TANRI TASAVVURU

İnsan metafizik bir varlıktır. Bunun nedenini kendi algısının dışındakini talep etme duygusu anlatmaktadır. İlk olarak kendinin sonra kâinatın varlığının şuuruna varan insan, zorunlu olarak bu iki varlık tarzlarının neden var olduklarını sorgulamaya başlar. İşte bu noktada, âlemin düzenini yaratan ve idare eden bir tek Tanrı kavramı kendiliğinden ortaya çıkar. Bunun sonucunda insanda metafiziğin kaynağını meydana getiren Tanrı'nın varlığını esas alan bir yolculuk başlar. (Birand, 1953: 90)

Tanrı kavramı, insanlık tarihinde belli dönemlerde de açıklanmaya çalışılan önemli bir mevzuu olmuştur. Ortaçağ filozoflarından Aquinolu Thomas Tanrı'nın varlığını âlemdaki sebepler silsilesini göz önünde bulundurarak akli kanıtlarla temellendirmeye yönelmiştir. Tanrı'nın varlığı hakkındaki şuur insanın kendi öz gelişimi ile doğru orantılı bir durumdur. İnsan içgüdüsünü aşarak kendi tasavvurunda bir dünya kurabilen varlık olması nedeniyle; insanlıkla ilgili ilk başarısının din olgusu olduğu söylenmektedir. (Birand, 1953: 91)

Din kişiyi bir takım değerlerle kuşatarak onu bağımlı kılarken aynı zamanda ona bu değerler sayesinde toplumsal norm ve standartların üzerinde hür iradesiyle davranabilen bir bağımsızlık duygusu da kazandırabilir. Din ile bağımsızlık arasında olumlu bir ilişkiyi öngörürken, özellikle bağımsızlığı, toplumsal norm ve davranışların üstünde ama toplumla da uyumsuzluğa düşmeden bilinçli davranma biçimi olarak karşımıza çıkarmaktadır. (Kula, 2001: 160)

Manevi duyguları geliştiren öteki başarılarının, ilim, sanat, adet, ahlak, devlet, hukuk gibi kurumların ilk kaynaklarının dinde bulunduğu da tespit edilen bir durumdur. Dinin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanın manevi ve metafizik boyutunu irdelemek ilmin önemli konularındandır. (Birand, 1953: 91)

İnsanlık tarihi boyunca dinin varlığından söz ettiğimiz gibi aslında Tanrı'nın varlığından da söz etmekteyiz. Şöyle ki dini ve Tanrı fikrini bir tarafa atarak insanlık tarihini okumak anlamak imkânsızdır. Çünkü bu iki kavram insanın davranışlarını etkileyen en önemli iki fenomendir. Tanrı fikrinin insanların hayatlarını şekillendirmesinde büyük rol oynadığına da şahit olmuşuzdur. Fakat insanlarda ki

Tanrı fikri onları ortak Tanrı tasavvuru ve anlayışına sevk edememiştir. Felsefe ve teoloji literatürüne baktığımızda, Tanrının varlığı ve mahiyetine dair tüm tartışma ve soruları ya nesnenin (Tanrı olarak isimlendirilen varlığı bugüne kadar hiç kimsenin gör(e)memiş olması) doğasıyla ya da öznenin (insanın) sınırlı zihinsel yapısıyla ilişkilendirdiklerine tanıklık etmekteyiz. Bu iki alanın haricinde insanların anlamakta zorluk çektiği Tanrı kavramına yönelik açıklamalara sahip psikoloji disiplinini görmekteyiz. (Kısa, 2015: 643)

Ayrı ayrı alanların tanımlamalarına baktığımız da şunları görmekteyiz; Charles Hartshorne, kendi ifadesi ile teoloji ve felsefedeki Tanrı'yı şöyle özetlemektedir; Dindeki Tanrı bir şahsa atfedilen vasıflara (analojik olarak) sahip bir varlıktır. Felsefenin Tanrı'sı ise, gayrı-şahsi olup mutlaktır. Bu ikisi eşit olamaz. Mutlak, sonsuz, hareket etmeyen muharrik gibi şeyler yoktur; bunlar sadece soyut kavramlardan ibarettir. Buna rağmen dindeki Tanrı'nın mutlak ve sonsuz olan hareket etmeyen bir yönü vardır. Başka bütün varlıkların üstünde olan böyle bir Varlık'ı, en iyi "ikili aşkınlık ilkesi" ile açıklayabiliriz. Tanrı, tamamen kendi varlığına -has bir şekilde bağımsız ve bağımlı, sonsuz ve sonlu, değişmeyen ve değişen, cüz'i ve evrenseldir. İzafî yön, -somuttur; soyut ancak somut olanda gerçeklik kazanır. Tanrı'nın aşkın izafiliği, O'nun bir hususiyetidir. Tıpkı başka varlıklar gibi O da kendisine yöneltilen çağrılara mukabelede bulunur. Hürriyetin ve sevginin en yüce anlamı olan ortaklaşa yaratma sürecinde Tanrı, ulvi bir ortak olarak başkalarıyla işbirliğine koyulur. (Hartshorne, 1981: 219)

Bu tanımlamaların devamında tarihte doğal bir sonuç olarak "Filozofların Tanrısı" ve "Teologların Tanrısı" şeklinde ikiye bölünmek durumunda kalmıştır. Diğer taraftan modern dönemle birlikte yeni bilimsel disiplinlerin de bu tartışmaya katılmasıyla beraber bu bölünme daha zor bir hale dönüştürülmüştür. Bu disiplinlerin en başında psikanaliz gelmektedir. Freud'un (1939) "*Tanrı, insanların korunma arzularını tatmin etmek, huzursuzluk ve mutsuzluklarına teselli bulabilmek adına kendi imgelerinde yaratmış oldukları kozmik bir figürdür*" iddiasıyla başlayan bu süreç günümüzde hiç tahmin edilemeyecek bir noktaya ulaşmıştır. Bu ifadelerin devamında "Psikanalistlerin Tanrısı" kavramı da eklenmiş bulunmaktadır. (Kısa, 2015: 645)

Fakat Tanrı tasavvurunun oluşumu ve şekillenmesine ilişkin görüş ve düşünceleriyle Rizzuto, açıkça Freud ve klasik kuramın iki temel önermesine meydan okumaktadır. Bunlardan ilki Tanrı tasavvurunun sadece oedipal baba imgesinden

üretildiği iddiasıdır. Rizzuto'nun elde ettiği bulgular, klasik kuramcılarının ileri sürdüğü gibi Tanrı tasavvurunun sadece oedipal baba imgesinden üretilmediğini; en az bu imge kadar anne, kardeş, annanne, babaanne, dede ve hatta bakıcı ve öğretmen imgelerinin de bu süreçte aktif olarak rol oynadığını ortaya koymuştur. (Kısa, 2015: 648)

Aynı zamanda, son dönemin en önemli nesne ilişkisi kuramcılarında birisi olan McDargh, dini tasavvurların derin yapılarını sorguladığı önemli çalışmasında cevaplamaya çalışmaktadır. İlginçtir ki o da bu soruların cevabını William James'ın kavram ve his/duygu arasındaki ilişkiyi analiz ettiği çalışmasında aramaktadır. James yaşayan ve ölmüş olan dini fikir ve semboller arasındaki farklılıkları incelerken, onları bütünüyle soyut olanlar ve belli bir dereceye kadar birincil tecrübe ya da hissi ifade edenler şeklinde ikiye ayırmıştır. James'e göre dinin en derin kaynağı his boyutunda bulunmaktadır. Diğer taraftan o, felsefi ve teolojik formüller için "ikincil ürünler, sanki bir metnin diğer bir dile tercüme edilmesi" gibi ifadeler kullanmaktadır. James'in önermiş olduğu bu örneğe göre dinî bir iddia ya da önerme bizi en derindeki dini tecrübe sürecine bağladığı müddetçe inanılabilirliğini korumuş olmaktadır. İnsanlar için dile getirilen sebeplerin, sadece dile getirilemeyen gerçeklik hisleriyle aynı sonuçlar lehine etkilenildiği sürece inandırıcı oldukları ifade edilmektedir. (Kısa, 2015: 649)

Rizzuto'nun Tanrı olarak isimlendirilen yapıyı tasavvur ve kavram olarak ikiye ayırması ve her iki grubun da aslında farklı yapılardan söz ettiğini ortaya koyması bu türden bir işbirliğini başlatmak için oldukça değerli olsa da yeterli gözükmemektedir. Çünkü her iki tarafın da atması gereken daha birçok adım bulunmaktadır. Bu adımları kısaca şöyle sıralamak mümkündür. Her şeyden önce psikanalistler, insan kişiliğinde böyle bir yapının bulunmasını ya da bireyin böyle bir varlığa inanmasını patolojik olarak düşünmekten vazgeçmelidirler. Çünkü artık patolojik olarak düşünülmesi gereken konu, kişilikte böyle bir yapının/varlığın bulunması değil, bu ögenin kişi tarafından kutsal farz edilerek gelişim sürecinin dışında tutulmasıdır. (Kısa, 2015: 652)

Şurası unutulmamalıdır ki, diğer tüm iç-psişik yapılar gibi bu öge de çevre ve gelişim sürecine (hem bireysel hem de insanlığın) koşut olarak açılmalıdır. Bunun içindir ki psikanalistler, kendilerine başvuran kişilerin Tanrı ya da kutsala ilişkin ifadelerini dikkat ve titizlikle dinlemeli ve hatta onlara, Tanrı ilgililiklerini/God relatedness Tanrıyla gerçek bir ilişkiye/ God relation dönüştürmeleri için yardımcı olmalıdır. Aynı şekilde bir psikanalistin Tanrı tasavvurunun oluşumunu en nihayetinde oedipal süreçle açıklaması ya da onun bir dürtü olduğunu ifade etmesi,

Tanrının sadece bir yanılısama ya da dürtü olduğu anlamına gelmeyecektir. Bu bir bakıma Picasso'nun tablolarını inceleyen bir kimyagerin onun "x" tür boyalar kullandığını söylemesine benzemektedir. Picasso'nun "x" tür boyalar kullanması onun resminin ya da resim tekniğinin kıymetini asla düşürmeyecektir. Evren ve içindeki her nesneye gerçeklik hissini veren ve onları anlamlı kılan güç insan bilincidir. (Kısa, 2015: 652)

İnsan bilincini daha ayrıntılı bir şekilde irdelemek gerekirse; insan bedeni ile nefsinin sahip olduğu güçler bakımından doğasının yani oluş ve bozuluşun hâkim olduğu ay altı âlemin bir parçası iken akla sahip olması ve faal akılla ittisal imkânı bakımından da metafizik yani ay üstü âlemin bir parçası kabul edilmiştir. Böylece insan doğa ile metafizik âlem arasındaki yegâne varlık olarak görülmüştür. İnsanın bir varlık olarak ortaya çıktığı ilk form olan canlılık nihai hedefi ise metafizik disiplininin kapsamına da giren akıl, akli bilginin imkânı ve faal akılla ittisal konularıdır. (Arkan, 2013:572-573)

Doğanın bir parçası olan insanda, madde ve suret kavramlarının yardımıyla açıklanmakta ve insan psikolojisinde gerçekleşen olgu ve değişimler oluş ve bozuluş hareketinde kullanılan bilkuvve- bilfiil kavram çiftiyle izah edilmektedir. (Arkan, 2013:573) İbni Sina'nın yaklaşımına göre insan akletme fiili aracılığıyla faal akılla ittisali gerçekleştirmekte böylece bireysel ölümsüzlük gayesine ulaşmış kazanılmış (müstefad) akla ulaşmaktadır. (Arkan, 2013: 576)

Canlılığın ilk güçleri, beslenme, büyüme ve üreme olabilir. Fakat bizi insan zihninin ayrıntılarına götüren asıl güçleri ise, iç ve dış idrak güçleridir. İdrak gücüne sahip nefsin ortaya çıkışı da maddede yani beslenme büyüme ve üreme güçlerine sahip canlılarda bilkuvve durumunda bulunan halin bilfiil hale dönüşmesi şeklinde açıklanır. (Arkan, 2013:581) Dış idrak güçleri beş duyudan ibarettir. İbn-i Sina iç idrak güçlerini a) ortak duyu, b) hayal veya musavvire, c) vehim, d) hafıza ve e) mütehayyile şeklinde sıralamaktadır. İç idrak güçleriyle canlıda daha manevi ve soyut güçler grubuna ulaşılmaktadır. (Arkan, 2013: 583) İbn Rüşd ise bu sıralamayı farklı yapmakta ve ona göre, ortak duyudan sonra gelen güç mütehayyile gücüdür. Duyu fiili ancak duyu objesi var olduğunda gerçekleşebilirken, tahayyül ise objenin yokluğunda gerçekleşmektedir ki bu da nefiste ayrı bir gücün varlığını gerektirmektedir. Daha önce duyularla hiç idrak olunmayan şeylerin sureti zihinde canlandırılabilir. İnsanlar zihinlerindeki suretlerle, anka kuşu, dev gibi, görmedikleri yeni hayaller

oluşturabilirken, hayal gücüne sahip hayvanlar böylesi bir yetkinlikten mahrumdurlar; yeni hayaller üretme fiili sadece insanlara mahsustur. (Arkan, 2013: 584)

Aristo'ya göre mütehayyile, şevk (istek) gücü ile birleşerek canlıyı lezzetli ve faydalı şeye doğru harekete geçirir veya zarar veren şeyden uzaklaştırır. (Arkan, 2013: 585) Mütehayyileden sonra aslında insanı hayvanların ulaştığı noktadan ayıran en önemli özellik müfekkire gücüdür. Müfekkire yetisi mütehayyilenin konusu olan hayali suretleri benzerleri ile birleştirerek ve farklı olanları ise ayırıştırarak daha fazla işleyip soyutlaştırır. (Arkan, 2013: 587)

Aynı zamanda müfekkire gücü ferdi yargıları ihtiva etmektedir. İnsani bilgi ferdi olması nedeniyle dış dünyadan başlayıp hafıza gücünde sona ermektedir. İnsan zihni hafızanın sunduğu imkânlar sayesinde kavramsallaştırmanın ilk aşamasını gerçekleştirmektedir külli bilgiye ulaşabilmek için duyu ve mütehayyile gücünün fonksiyonlarının dışında aynı anda sürekli olarak zihinde tutulabilmesi gerekmektedir. Bu durum tümevarımın ilk kısmıdır ikinci kısmı ise Meşşailere göre cüz'iden külliye sıçrayış sadece insan nefsinin iç idrak güçleri ile asla açıklanamaz. Bunlarla beraber sürekli fiil halinde olan sürekli akleden ve küllilerden sorumlu olan faal akıl da gereklidir. (Arkan, 2013: 589)

Bu noktadan hareketle teolojinin akla ve tecrübeye dayalı rasyonel bir temellendirme ve tasavvur geliştirdiğini düşündüğümüzde, vahyin eskiden bu zamana kadar mevcut olan özelliklerini taşıyan tasavvuru ile aklın tarihsel süreçte geliştirdiği tasarım arasında farkların oluşabileceği açıktır. Burada akli, salt garizi (cevher) bir yeti olarak değil, tarihsel ve toplumsal tecrübenin ve bu tecrübenin beslediği insan zihninin ürettiği bilgi olarak tanımladığımızı ifade edelim. Başka bir ifadeyle, akıl insanın kültürü ve deneyimi ile oluşan bir yetenektir ve bu anlamda da tek bir akıldan bahsetmek mümkün değildir. Aklın geniş tabanlı bir bilgi, kültür, tecrübe, vs. alanından beslenerek tasavvur geliştirdiğini biliyoruz. Bu durumda çerçevesini kurduğumuz haliyle bu aklın, Tanrı hakkında tasavvur da bulunmasının imkânı ve değeri meselesi ile karşı karşıya geliriz. Bu bağlamda; İslam kelamının Allah ile ilgili geliştirdiği en temel tasavvur, 'kendi dışındaki varlık alanını yaratan ve varlığını devam ettiren Varlık' şeklindedir. Diğer tanım ve tasarım tarzları, bu temel tasavvurun açılımı durumundadır. Yaratma, bağışlama, vs. terimlerin eşlik ettiği bu süreçte Allah ile bu varlıklar arasındaki ilişki 'kişisellik taşımaktadır. Bu kök tasavvur,

yarattıklarıyla ilişki içinde olan, onları duyan, cevap veren bir Varlık'tan hareket etmektedir. (Düzgün, 2005: 81)

Dolayısıyla bu tasavvur asimetrik değil, simetrik bir özelliğe sahiptir. Bu tasavvur, bağıslayan- bağıslanan, seven-sevilen, gibi kişiselliği çağrıştıran modellemeler yanında, kişisel olmayan tabii bir çerçevede de sunmaktadır: korku, haşyet, sürekli şuur/bilinç hali (takva), vecd/coşku durumu gibi. Bunlar çok temel antroposentrik hal ve duygular değildir. Başka bir ifadeyle, insanlar (kişiler) arası ilişkilerde bu kavramlar ilahi olanla ilişkide kazandığı zenginliği ve üst şekli kazanamaz. Bu da bu kök tasavvuru, insan düşünce ve yaşamına aşkın bir boyut katmanın yolu olarak öne çıkarmaktadır. Teolojide Allah anlayışı, bütün diğer dini tasavvurları ve varlıklar arasındaki ilişki biçimlerini şekillendirdiği için büyük önem taşımaktadır. Bu kapsam ve önemi gösterecek şekilde, Allah tasavvurunu, üç temel kavram üzerine temellendirmek mümkündür: varlık, aktiflik ve (karşılıklı) bağıllık/bağımlılık. (Düzgün, 2005: 81)

İslam dini özelinde Allah tasavvuruna baktığımızda önemli filozofların bazı fikirleri ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki; İslam filozoflarından İbn Sina'nın ihlas süresinin tefsirinden hareketle Allah'ın zorunlu varlık (Vacibü'l-Vücut) olduğunu ve hiçbir şeyin O'na ortak olmadığını aynı zamanda buna bağılı olarak her şeyin varlığında varlığını sürdürebilmek için O'na muhtaç olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca filozof, cinsinin, varlığını gerektiren zâtından ayrı mahiyetinin, niteliğinin, niceliğinin olmadığını, zamandan ve mekândan münezzehe bulunduğunu, dengi, ortağı ve zıddının olmadığını söylemiş ve buradan hareketle de O'nun tanımının yapılamayacağını belirtmiştir. İbn Sina'ya göre her şey O'dan feyzetmiştir. Fakat O kendisinden feyzedene hiçbir şekilde ortak değildir. İbn Sina'dan etkilenen Elmalılı Hamdi Yazır ihlas süresinin tefsirinde metafizik ve felsefi bir perspektif ile yaklaşarak yorumlarda bulunmuştur. Şöyle ki müfessire göre de Allah zatında kemali toplamış, ehad ve samed olduğundan bölünemez. Tanrı'ya benzeyen hiçbir şey yoktur. Çünkü Tanrı ne cisim ve cismani ne de ruh ve ruhanidir. Tanrı'nın varlığının zorunlu olduğunu ve varlığında hiçbir şeye muhtaç olmadığını vurgulamıştır. (Toksöz, 2012: 58-59)

Elmalılı'nın açıklamasına daha ayrıntılı baktığımızda, Tanrı, ismi hastır, yani Tanrı öncelikle zihinsel bir kavramdır, sonra da o kavram olmaksızın, belli bir şahsa işaret ediyorsa bu da "âlem isim"dir. Birincisine göre kelimededen, bilinenin kavramına (mefhumi malüme), kavramdan da hakikate geçeriz ve ismi bu kavramla tanımlarız.

Mesela "Allah, cemii sıfatı kemaliyeyi haiz bulunan zatı vacibul vücudun ismidir". İkincisinde ise doğrudan bil-fiil olan hakikate geçeriz, Bu durumda o hakikatten bizde hiçbir pay yoksa "Allah" isminden bil-fiil olarak kendisinden başka hiçbir şey anlayamayız. Bizim için isim ile isimlendirilen bir olur. Fakat o hakikatten kendimizde herhangi bir şekilde bir hisse bulabilirsek, isim ile isimlendirileni ayırırız ve bu iki şekilde de Tanrı'yı ispata ihtiyaç duymayız. Fakat bu isimden bir kavramı anlarsak ve kavramı bil-fiil bir gerçekliğe işaret için bir aracı olarak kullandığımız zaman, o gerçeklikten bir hisse almasak da, bu isimden bir şey anlarız. Ancak bu durumda Elmalılı'nın ifadesiyle isim, ispat etmeden önce konulmuşsa (yani herhangi bir şeyi tanımadan önce konmuşsa da o gerçek özel isim (has isim), ispat edildikten sonra konmuşsa âlem isim olur. (M. Albayrak, 1999: 12)

Tanrı ile insan ilişkisi boyutuna baktığımızda ise, Tanrı, soyut bir anlamın ötesinde, bir analogiyle birlikte hayatın içinde yer almaktadır. Bu yer alma dinsel tecrübe diye ifade edilen bir durumdur. Dış güdümlü olarak dua eden insan, Tanrı'yı kendisine göre algılar ve O'ndan kendisine ulaşan iyilikler kadar O'nu sever; iç güdümlü olarak dua eden insan ise, Tanrı'yı kendi varlığında algılamaya çalışır ve kendisine ulaşsın veya ulaşmasın bütün iyiliklerin kaynağı olduğu için O'nu sever. Aradaki temel farkın aşılması, insanın dua ettiği yüce varlığa karşı samimiyeti ölçüsünde mümkün olabilir. Bu noktada şu durumu da hatırlamak gerekir ki, bir insanın dinî duyarlılığı ve Tanrı karşısındaki hassasiyeti her zaman aynı seviyede olmayabilir. İçinde bulunduğu problemlerine göre, dış şartlara bağımlı bir yönelime sahip bir insan, farklı bir problem durumunda da içten doğma bir tutum içerisinde olabilmektedir. İnsanda ancak ahlâkî olgunluğun artmasıyla istikrarlı bir şekilde aynı tutumların gösterilmesi söz konusu olabilir. (A. Albayrak, 2007: 200)

Aynı zamanda insan zihnindeki Tanrı'nın bizim tanımlama sınırlarımıza dâhil olmasının en önemli nedeni Allah'ın vahyine bizi muhatap kılmasıdır şöyle ki: Al-i İmran suresi 190 ve 191. Ayetlerinde: *"Göklerin ve yerin yaratılışında, gecenin ve gündüzün gidip gelişinde elbette akıl sahipleri için ibret verici deliller vardır. Onlar ayakta ve oturarak ve yanları üzerine yatarken Tanrı'yı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler , 'Rabbimiz' derler, sen bunları boş yere yaratmadın"* Bu anma ve düşünme nazari söylemin pratiğe aktarılmasıdır; aslında Allah'ın bil-fiil hayatımızda olduğunun kanıtıdır. O'nun takdirinde, zorlandığımız bu hayatı yaşarken

zihnimizde daha anlamlı daha yaşanılabilir bir bakış açısı yaratır. (M. Albayrak, 1999: 15-16)

Bu noktadan hareketle Tanrı, her şeyin üstünde benimle birlikte var olan tek gerçekliktir. Bu terim, O'nun bil-fiil hayatın içinde olduğu ya da olması gerektiği sonucuna götürür. Ancak burada bir noktanın belirtilmesi zorunludur. Bizim kullandığımız "Gerçeklik" terimi, "Süreç Ekolü"nden Harsthorne'un kullandığı anlamda Tanrı'nın somut realitesi şeklinde değildir. Biz bu gerçeklikle, kendimizi ve evreni daha anlamlı ve yaşanabilir bir hale getirmede bizimle, bizde olan Tanrı'yı kastediyoruz. İnsanın Tanrı'yla beraber olması, kendi ilahi önemini unutarak Tanrı'ya rağmen Tanrı'sızlık ya da Tanrı'ya rağmen kendi egosunda bir Tanrı olma iddiası değildir. Fazlurrahman'ın ifadesiyle söylersek, "*Tanrı'yı, Tanrı olarak gereği gibi tanımak*" bu hataya düşmemenin en belirgin ölçütüdür. Tanrı anlayışları devamlı yenilenecek ve canlı bir hale gelecektir. (M. Albayrak, 1999: 24-25)

Ziffin' de kabul ettiği bu anlayışı en iyi şekliyle Kur'an'da görmemiz mümkündür. Kur'an'ın kullandığı bazı isim ve sıfatların Kur'an öncesinde bilinmekte ve kullanılmakta olduğundan hareketle Tanrı terimi, yeni ve temizlenmiş bir takım ilavelerle daha kapsamlı bir anlam kazanmıştır. Çünkü Nielsen'e göre Ziff, Tanrı ile ilgili farklı kavramların var olduğunu iddia etmesiyle haklıdır. Bir yönüyle Tanrı "bir isim"dir ve "bir isim" hareket eden dünyada sabit bir yerdedir. Ancak dünya döndüğü için, bizim bir isimle isimlendirdiğimiz şeyi kavramamız değişebilir. Bu değişim ise, diğer yönüyle, O'nun tanımlama olduğu sonucuna götürür. Buna göre Tanrı teriminin anlamı, zamanla değişmekte ve bu değişim yeni anlamlar kazanarak devam etmektedir. Bu sonucu bir açıdan, peygamberlerin farklı Tanrı tasavvurlarının varlığından çıkarmak ve bunun dinsel bir hakikat olduğunu düşünmek mümkündür. Diğer bir açıdan ise entelektüel birikimin insan zihnindeki tasavvurları nasıl geliştirip değiştirdiği, onlara yeni şekiller ve anlamlar kazandırdığını bizzat kendimiz tecrübe etmekteyiz. Bütün bunlar Tanrı tasavvurlarında bir statikliğe değil, sürekli yeni açılımlara doğru gidileceği anlamına gelebilir. Aslında bu durum en bariz ifadesi ile Tanrı tasavvurunun tecrübe, çevre ve bilgi birikimi doğrultusunda şekillenebileceğini açıklamaktadır. (M. Albayrak, 1999: 24-25)

Aynı zamanda teolojinin Tanrı kavramını açıkladığı temel kaynak vahiydir. Tanrı kendi doğasını ve varoluşunu ilahi kelimasında açıklamaktadır. Fakat din dilinin

kendine has doğası, her bireyin bu ifadeleri kolaylıkla anlayıp yorumlamasını imkânsız kılmaktadır. (Kısa, 2015: 645)

Bu nedenle Tanrı kavramının insan zihnindeki haline yönelik bazı araştırmalar yapılmaktadır. Bu konuda, araştırmamızın önemli bir bölümünü temsil eden Ali Ulvi Mehmedoğlu'nun hazırladığı Tanrı Tasavvur Ölçeği Anketi çalışmasıdır. Tanrı tasavvuru ölçeğinden bahsetmek gerekirse; bu araştırmanın çerçevesi, Müslüman-Türk milletine mensup bireylerin, inancının merkezinde bulunan ve Kur'an'da tanımlanan Mutlak Gerçekliği veya Allah'ı nasıl veya daha çok hangi vasıflarla tasavvur ettiğini belirlemek ve bu tasavvurların çeşitli etkenlerle ilişki ve etkileşimlerini sorgulamak olarak çizilen bir çalışmadır. (Mehmedoğlu, 2011: 245-246)

Bu araştırma İstanbul'da yaşayan 441 kişi üzerinde yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre, bu çalışmaya katılanların Allah tasavvurunun genel görüntüsü, boyutların benimsenme düzeyine göre sırasıyla şu şekildedir: Yetkin/Aşkın, Merhametli, Aşırı Talepte Bulunmayan, Teslim olunan, Yakın/İçkin, Dost, Koruyup Gözeten, Müdahale ve Kontrol Eden, Seven, İntikam Alan ve Cezalandıran. Bu sıralama, Allah'ın pozitif vasıflarının daha çok içselleştirildiğine, negatif vasıflarının ise tasavvurlarda daha az yer bulduğuna işaret etmektedir. (Mehmedoğlu, 2011: 247)

Sonuç olarak bu araştırmada, ortaya çıkan göstergeler bağlamında katılımcıların Allah tasavvurunun büyük ölçüde pozitif tutum ve algı örgüsü çerçevesinde şekillendiği; geleneksel öğretilerle tutarlılık arz ettiği ve başta dini inanç ve tutumlar olmak üzere, biyo-psiko-sosyo-kültürel etkenlerle çeşitli düzeylerde ilişki ve etkileşim içerisinde bulunduğu tespit edilmiştir. (Mehmedoğlu, 2011: 259)

Aynı zamanda, Tanrı algısının varoluşsal açıdan önemi, Tanrı algısının nihai gerçeklikle, varoluşsal kaygı kaynağıyla ilişkimize aracılık eden geçiş nesnesi olmasındandır. Temel ayrılık anksiyetesi olarak düşünülebilecek olan varoluşsal endişe, ya Tanrıyla ilişkinin benliği destekleyen huzuru ile iyileştirilir ya da Tanrısız bir dünyada tek başına yaşama duygusuyla kötüleştirilir. Tanrı algısı, olay ve şartlara ilişkin algıların yapılanmasına katkıda bulunur. Beklentileri renklendirir ve hayat şartlarının sonuçlarını etkiler.(Özgen, 2017: 17)

Tanrı algısı ölçeği anketini geliştiren Özlem Güler, yaptığı çalışmanın sonucunda şunu ifade etmektedir: Tanrı algısı, inanan insanın yaşantısını, kendine ve dünyaya bakış açısını belirleyebileceği için çok önemlidir. Kişinin Tanrı ile olan ilişkisi çok hassas ve derin bir konudur. İnsanın mutluluğu, fiziksel ve ruhsal sağlığını

etkilemektedir. Dinin sunduğu huzur ve mutluluğu bu dünyada yaşamayı isteyen bireyin, sevgi öğelerine çok ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Çünkü korku, insanı mutluluğun dışına iter. Bir dine sıkı sıkıya bağlanmış bireyin Tanrı'ya yönelik olumsuz, korku dolu algılarının onu mutlu edemeyeceği düşünülmektedir. (Güler, 2007: 132)

1.1.1. Olumlu/Pozitif Tanrı Tasavvuru

Tanrı'yı olumlu sıfatları ile algılayan insanların hayatı algılama durumlarını da etkilemektedir. Şöyle ki Hamburg'da yapılan bir araştırmada 100 kadar kadın ve erkeğin hayatlarından hoşnutluk düzeyleri ve yalnızlık duyguları çerçevesinde görüşme yapılmış ve çalışmada kendiliğinden oluşan nevrotik olgular ile mevcut Tanrı anlayışı ilişkilendirilmiştir. Çıkan sonuca göre; Tanrı'yı ilk olarak sevgi dolu ve yardımsever olarak gören kişiler yalnızlık duygusundan çok az bahsederken, hayatlarından memnun olduklarını daha sık söylemişlerdir. Buna karşılık olarak Tanrı'yı daha çok cezalandırıcı kabul eden kişiler ise çoğunlukla yalnızlıktan ve hoşnutsuzluklarından bahsettikleri ortaya konmuştur. (Utsch, 2007: 177)

Tanrı tasavvuru ölçeğinde bulunan pozitif/olumlu Tanrı tasavvuru; Merhametli, Koruyup Gözetken, Teslim Olunan, Yetkin/Aşkın, Dost, Yakın/İçkin, Müdahale ve Kontrol Eden, Seven ve Aşırı Talepte Bulunmayan ifadelerinin bulunduğu cümleleri kapsamaktadır. Bu ifadelerin puanı yüksek çıkan kişilerin Tanrı tasavvurunun olumlu/pozitif olduğu düşünülmektedir. Bu ifadeler İslam dini anlayışına göre Allah'ın Cemal isimlerini karşılamaktadır. Aslında insanın olumlu Tanrı tasavvuru Allah'ın hem Cemal hem de Celal isimlerini kendi zihninde bir dengede tutarak Allah ile doğru bağlantı kuran kişilerin tutumundan ortaya çıkmış bir sonuçtur. Kişilerin psikolojik ve manevi açıdan dengeli olabilmesi aynı zamanda kendini gerçekleştirebilmesi için Allah'ın adaleti ve cezalandırmasından daha çok rahmet ve merhamet yönünü tasavvur etmesi beklenen bir durumdur.(Hayta, 2019:156)

1.1.1. Olumsuz/Negatif Tanrı Tasavvuru

İnsanın zihnindeki kötülük problemi; Tanrı'nın olumsuz/negatif tasavvur ile algılanmasına neden olmuş aynı zamanda merhameti, bilgisi ve gücü sorgulanmıştır. Adaletli, merhametli, kudretli Tanrı tasavvuru ile kötülük probleminin uyuşmazlığı bireyde bilişsel çelişki yarattığı için onu olumsuz/negatif Tanrı tasavvuruna yöneltmiştir. (Kartopu ve Özbolat, 2014: 1311; Gülfil,2019: 1295)

Aynı zamanda psiko-sosyal faktörlerden olan modernleşme, sekülerleşme, özgürlük, bağımsızlık duygusu ve sosyo-ekonomik şartlar olumsuz/negatif Tanrı algısının oluşmasına neden olduğu ifade edilmektedir. (Gülfil, 2019: 1296)

Tanrı tasavvuru anketinde bulunan negatif/olumsuz Tanrı tasavvuru, Cezalandıran ve İntikam alan ifadelerinin bulunduğu cümleleri kapsamaktadır. Bu ifadelerin puanı yüksek çıkan kişilerin Tanrı tasavvurunun olumsuz/negatif olduğu düşünülmektedir. İfadeler İslam inancındaki Allah anlayışının sıfatlarını barındırmaktadır. Kişilerin bilgi birikimi ya da tutumları doğrultusunda Allah'ın Celal olma yönünü kendi zihinlerinde vurgulaması veya yanlış anlaşılması olumsuz Tanrı tasavvurunu doğurmaktadır. Çünkü Allah'ın Celal isimleri “ adaleti, yargılayıcılığı ve azabı ile ilgili isimleri ” kapsamaktadır. (Hayta, 2019: 155-156)

1.2. MUTLULUK KAVRAMI

İnsanlar hayatları boyunca mutluluk arayışı içindedir geçmişten günümüze her çeşit topluluk ve toplumlar mutluluğun ne olduğu ve nasıl elde edilebilir olduğunu sorgulamıştır. Mutluluk, kelime anlamı ile mutlu olma hali, saadet ve mes'adet şeklinde tanımlanmaktadır. (Doğan, 2008: 1180) Türkçede ki mutluluk kavramının eş değeri İngilizce'deki "happines" kavramıdır. Arapçada ise mutluluk "saide" kökünden türetilen "saadet" kelimesinin karşılığıdır. Aynı zamanda Arapçada da saadet olarak tanımlanan kelimenin İngilizce karşılığı olarak "happiness" kavramı kullanılır. "Happeniss" zengin olma talihi anlamına gelir. Çeşitli diller de mutluluk kavramının, bolluk anlamındaki "aug" kökünden türediği görülmektedir. Bu kökten türeyen hemen hemen bütün sözcükler başarıllığı ve zenginliği ifade ederler. Mutluluk kavramı, bolluk içinde yaşama isteğinden doğmuştur. Genel olarak denilebilir ki mutluluk

bireyselle toplumsal bağımlılığı içinde gelişir. Bireysel mutluluk ancak toplumsal mutluluk ile mümkündür. (Acaboğa,2007:5;Balcı Arvas,2016: 31)

Aristoteles'e göre tüm insanlar mutluluğu arar. Mutluluk insan yaşamının ereğidir: Mutluluk ya da insansal iyi ruhun mükemmel olana uygun biçimde ya da çeşitli mükemmellikler arasında en iyisine uygun olması gereken etkinliğidir. Bu etkinlik kalıcı ve daha sürekli bir ruh durumunu ifade etmektedir. (Büyükdüvenci, 1993: 41; Farabi,2016: 13)

İslam filozoflarından Farabi, kalıcı mutluluğu dünya hayatında elde edilen yetkinliklerin aracı olması sayesinde, mutluluğun ahirette kazanılacağını ifade etmektedir. Farabi sistemi içinde mutluluk Tanrı'ya doğru yönelmektir. Tanrı'dan gelen insan, yine Tanrı'ya dönme arzusu içindedir. Bu yönelim onu mutlu edebilecek tek şeydir. Ancak bunun yanında sahte mutluluklar da vardır. Bedeni arzular, şöhret, para, üstün gelme, şerefli olma, kahramanlık gibi şeyler de insanları mutlu eden şeyler olabilir. Bu nedenle bireylerin bu tür konularda sahip oldukları şeylere yönelik saldırılar en büyük suç sayılabilir. Cahil devletlerin gerek halkları gerekse yöneticileri bütün mutluluğu bunlarda görebilir ve bütün kurallarını buna göre düzenleyebilir. Fakat Farabi'nin anlayışına göre bunlar hiçbir zaman gerçek mutluluğu yakalayamayacaktır, çünkü bunların hepsi sahte ve geçicidir. Zira gerçek mutluluk bunlarda değil, Tanrı'ya yönelmededir. (Tokat, 2006: 153-154)

Varlığın uhrevi ve dünyevi boyutunun bağlamında mutluluk kavramı İslam'da saadet kavramı ile açıklanmaktadır. Saadetin karşıtı, genel anlamıyla büyük bir sefalet ve mutsuzluğu ifade eden şekâvettir. Ahiret hayatında saadet, kendisini Allah'a teslim eden, bilinçli bir hayat sürerek O'nun emir ve yasaklarına itaat edenlere vaat edilen, Allah'ın cemalini görme ebedi huzur ve neşesini de içinde barındıran, nihai mutluluğa işaret eden bir durumdur. Uhrevî âlemde saadetin, (1) Kendini bilgide ve sağlam bir karakterde gösteren nefse (benliğe) ilişkin yönü, (2) Sağlık ve güvenlik gibi bedene ilişkin yönü ve (3) Nefsin ve bedeninin dışında kalan ve bu ikisinin mutluluğunu artıracak servet, vb. hususlara ilişkin yönü ile ilişkisi olduğunu görmekteyiz. Bundan dolayı, dünyada mutluluk yalnızca dünyevi hayatla değil, kaynağı vahiy olan din tarafından yorumlanan ve yönlendirilen bir yaşam tarzı ile ilişkilidir. (Düzgün, 2011: 219)

Felsefi ağırlığı olan erdemlerin ılımlılık, cesaret, hikmet ve adalet gibi, nefiste kalıcı olarak yaşanan, harici ve geçici şartlar tarafından belirlenmeyen bir mutluluk anlayışı oluşturulamaz. Mutluluk, uhrevi boyutundan sıyrılarak yalnızca hayatın geçici, seküler boyutuna göre anlaşılırsa, farklılaşan ve değişiklikler gösteren bir hale indirgenmiş olur. (Düzgün, 2011: 224-225)

Bu da bu dünyada bilinçli bir şekilde yaşanan durumu ifade edemez. Bu durumda mutluluğun erdemli bir dünyevi yaşam süren insanın, ancak bu dünyevi yaşamı sona erdiğinde elde edebileceği bir şey olduğu yargısı ortaya çıkabilir. Böyle bir kabulün aksine biz mutluluk anlayışımızı sadece geçici, seküler yaşam alanı ile sınırlamak istemiyoruz. Mutluluğun gelecek yaşamla ilişkisinin, dünyevi yaşamla ilişkisi üzerinde önemli bir ağırlığı bulunduğu ve birinci durumda ebedi ve ruhsal bir formda olduğundan, geçici ve seküler bağlamında bile tecrübe ettiğimiz ve bilincinde olduğumuz bir mutluluk unsuru söz konusu olabilmekte ve bir kere elde edildiğinde süreklilik özelliği taşıyabilmektedir. Bunun için de fazilet ve mutluluğun sadece bu dünyayla ilgili bir şey olduğunu ve sonuç olarak mutluluğun dünyevi hayat sürecinde bilinçli bir şekilde yaşanan sürekli bir hal olarak ulaşılamaz olduğunu söyleyen Aristotelyen tutuma karşı bir anlayış ortaya koymak gerekmektedir. (Düzgün, 2011: 224-225)

1.2.1. Psikolojik Açıdan Mutluluk

Ali Eryılmaz'ın birçok kaynaktan elde ettiği bilgiler doğrultusunda, mutluluğun psikolojik açıdan ele alındığında çeşitli bakış açıları karşımıza çıkmakta ve bu bakış açılarını dört temel boyutta ele almaktadır.

1. Sağduyuya dayalı mutluluk: Sağduyu akla uygun yargılar verme yeteneği akliselim hisselim olarak tanımlanmaktadır bu noktada mutluluk konusu daha çok ruh sağlığı bağlamında değerlendirilmektedir psikolojik açıdan bakıldığında ise sağduyuya dayalı yaklaşımlar “iyi” olma ya da “iyilik hali” olarak değerlendirilmektedir.

2. Yaşam doyumuna dayalı mutluluk: Psikolojik açıdan bakıldığında mutluluk ikinci olarak yaşam doyumunu bağlamında ele alınmaktadır. Yaşam doyumunu bireyin yaşamını değerlendirmesi ve yargı bildirmesi anlamına gelmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında bireyler yaşamlarının doyum sağlayıcı olduğunu

düşündüklerinde ve yaşamlarından memnun olduklarına yönelik bir değerlendirme yaptıklarında mutlu olduklarını göstermektedirler.

3. Haz temelli mutluluk: Haz felsefe açısından bakıldığında bir şeyden duygusal veya manevi sevinç duyma olarak tanımlanmaktadır. Psikolojide haz, sürdürülmesi istenen ılımlı ve doyunluk veren coşku olarak incelenmektedir. Haz temelli mutlulukta iki önemli yön bulunmaktadır. Bunlardan ilki bireylerin öncelikle olumsuz ya da acı veren duygulardan kurtulmasıdır.

İkincisi ise bireyin olumlu duygular yaşamasına yardımcı olan olayların ve durumların bireylerin yaşamlarında yer almasıdır. Bir başka deyişle eğer bireyler olumlu duyguları sıklıkla ve olumsuz duyguları nadiren yaşarlar ise bu durumda hazza ulaşmaktadırlar.

4. Algılanan istek doyumu temelli mutluluk: İnsanlar bir takım isteklere sahiptirler. Bu istekler kimi zaman hayaller, kimi zaman amaçlar kimi zaman da niyetler gibi başlıklar altında değerlendirilmektedir. Bireylerin mutlu olmaları için bu isteklerinin doyurulması çok önemlidir. Eğer bireyler, isteklerinin yüksek düzeyde doyurulduğuna inanıyorlarsa o zaman yüksek düzeyde de mutludurlar demektir. (Eryılmaz, 2014: 23)

Jonathan Haidt'in "Mutluluk Varsayımı" adlı kitabında, pozitif psikolojinin temellerini atan psikologların mutluluğun formülünü bulduklarından bahsetmektedir. Şöyle ki; 1990'ların sonunda pozitif psikolojinin temellerini atmakla uğraşırken, Martin Seligman'ın yaptığı ilk işlerden biri özel sorunlara yoğunlaşacak küçük uzman grupları oluşturmaktı. Bu gruplardan biri mutluluk için önemli olan harici nedenler üzerine çalışıyordu. Üç psikolog, Sonja Lyubomirski, Ken Sheldon ve David Schkade, mevcut verileri gözden geçirip temel olarak iki farklı tür dışsal nedenin var olduğunu fark ettiler: Yaşam koşullarımız ve üstlendiğimiz gönüllü faaliyetler. Koşullar, yaşamımız hakkında ırk, cinsiyet, yaş, engellilik gibi değiştiremeyeceğimiz olguları olduğu gibi; refah, medeni durum, başka yerde yaşamak gibi değiştirebileceğimiz olguları da içerir. Koşullar en azından yaşamımızın bir dönemi boyunca sabittir; zaman içinde değişmez ve bu nedenle onlara uyum sağlayabiliriz. Öte yandan, gönüllü faaliyetler; meditasyon, egzersiz, yeni bir beceri öğrenmek veya tatile çıkmak gibi yapmayı tercih ettiğimiz şeylerdir. Bu faaliyetler bir tercihe dayandığından, çaba ve dikkat gerektirdiğinden sabit yaşam koşulları gibi bir anda ortadan kaybolamazlar. Bu nedenle, gönüllü faaliyetler, daha fazla mutluluk vaat ederken bizi uyuma zorlamaz.

Lyubomirski, Sheldon, Schkade ve Seligmana ait, pozitif psikolojideki en önemli düşüncelerden biri olan “mutluluğun formülü” şu şekildedir: $M=A+K+G$. Yaşadığınız mutluluk (M), biyolojik ayar noktanız (A) + yaşamınızın koşulları (K) + yaptığınız gönüllü faaliyetlerdir (G) Pozitif psikolojinin önündeki zorluk, ne tür K ve G’lerin M’nin ayarını artırabileceğini bilimsel yöntemle bulmaktır. (Haidt,2014:118;bkz. Harris,2017)

Pozitif psikoloji üzerine çalışan bir diğer önemli isim olan Csikszentmihalyi’e göre insan için mutluluğun, bir etkinlik üzerinde başka hiçbir şeyi umursamadan akış yaşantısı ile elde edilebilir olduğunu ifade etmektedir. Csikszentmihalyi üst düzey yaşantı kuramı olarak da isimlendirdiği “akış teorisi”ni insanların en keyifli oldukları zamanları incelemekle ve bu kişilerin böyle hissetme nedenlerini araştırmakla elde ettiği verilere dayanarak ortaya koymuştur. Bunun için de ressam, sporcu, müzisyen, cerrah gibi kendilerini yaptıkları işe kaptıran kişileri inceleyerek işe başlamıştır. Bu incelemelerin sonucunda söz konusu kişiler çalışmalarını yaparken yaptıkları işin haricinde hiçbir mesele, hiçbir sorun yokmuş gibi çalışırlar. Bir başka ifadeyle kendisinin etkinlik içerisinde kaybolduğunu hissederek, yani akış içerisinde çalışmaktadırlar. İşte Csikszentmihalyi, insanların bu akış tecrübesi içerisinde yetenekleri ile uyumlu olan bir aktiviteye kendilerini verdiklerinde, anlamlı bir şeyler yapmadıkları zamanlara göre kendilerini çok daha mutlu hissettiklerini iddia eder. İnsan hayatının içindeki pasif yaşam tarzına göre akış yaşantısı kişiyi mutluluğa ulaştırmaktadır. (Balcı Arvas, 2017: 114-115)

Psikoloji biliminin mutluluk olgusunu seküler ve normatif olmayan bir biçimde ele aldığı görülmektedir. Günümüz pozitif psikoloji yaklaşımında, mutluluk erdemlerle ilişkili bir durum olarak değerlendirilse bile haz ve fayda prensibinin de etkisi altında kaldığı, genel olarak bireysel mutluluk duygusunun ön planda olduğu söylenebilir. Mutluluğun erdemlerle ilişkili olarak açıklanması bakımından psikoloji bilimi ile İslam dini düşünce geleneğinin paralellik arz ettiği söylenebilir. Ancak bununla birlikte İslam dini düşünce geleneğinde mutluluğun, sadece bireysel ve anlık bir hoşnutluk duygusunu değil, daha kalıcı ve derin kökleri olan genel bir huzur halini ifade ettiği görülmektedir. İslam dini düşünce geleneğine göre, erdemlerle ilişkili olarak ele alınan mutluluğun temelinde inanç esaslarının olması gerektiği de göz ardı edilmemelidir. Nitekim gerçek mutluluğa ulaşmak, İslam düşünce geleneğine göre inanan bireylere has bir durumdur. (Balcı Arvas, 2017: 124)

1.3.İNANÇ BAĞLAMINDA EBEVEYN VE DİNDARLIK TUTUMLARI

İnanç ve tutumlar idrak ve öğrenme süreçlerinin devamlı mahsulleri olması itibarıyla birbirlerine benzemekle beraber, insan davranışı üzerinde farklı etkiler yapmaktadır. Bundan dolayı inanç ve tutum kavramlarını daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmek gerekmektedir. Bir inanç; kişinin dünyasının bir yönüne ait idrak ve bilgilerin devamlı bir organizasyonu olarak açıklanmaktadır. Bilgiyi, imanı ve kanaatları ihtiva eden bir durumdur. Bir tutum ise; kişinin dünyasının bir yönüne ait motivasyonel, heyecanlanma idraki süreçlerin ve öğrenme süreçlerinin devamlı bir organizasyonudur. Bütün tutumlar inançların içine girer, fakat bütün inançlar tutumların birer parçası değildir. Tutumların devamlı, dinamik ve hareketli olma durumları vardır. İnanç ve tutumların ortak özelliklerine baktığımızda, nev'i/çeşit, muhteva/içerik, kat'iyet/kesinlik, hususilik, kuvvet, ehemmiyet ve tahkik kabiliyeti olarak örnekler halinde ortaya konmaktadır. (Krech ve Crutchfield, 1970: 182-183)

İnanç ve tutumların açığa çıkmasını klinik bakımdan batıda tetkik eden ilk ve öncü olarak Muray ve Morgan (1945) tarafından yapıldığı iddia edilmektedir. Yaptıkları bu araştırmada kişilik yapısı, kültürel faktörler, Tanrı, harp, aile ve cinsiyete dair devamlı hisler arasındaki ilişkileri bulabilmek için 11 kolej öğrencisinin kişilik yapıları sürekli tetkik edilmiştir. Bunun gibi farklı çalışmalar da literatür de mevcuttur. Buna bağlı olarak inanç ve tutumların tahlil edilebilirliğini ifade edebiliriz. (Krech ve Crutchfield, 1970:195) Aynı zamanda inanç ve tutumların vasıtalı bir şekilde ölçülebilmesi nedeniyle, ölçmek hususunda çok çeşitli yollar bulunmaktadır. Örneğin; Thorstone, Likert, Guttman, Bogardus gibi... (Krech ve Crutchfield, 1970: 223) Bütün inanç ve tutum ölçüleri arasında en çok kullanılan, en itinalı bir şekilde tertip ve tahkik edilen ölçü aleti tutum veya kanaat ölçeğidir. Kişilerin inanç ve tutumlarının değerlendirilmesi bakımından çalışmamızda thorstone ölçeğine göre daha güvenilir olan likert tipi ölçek kullanılmıştır.

Anne ve babaların tutumlarına dair yapılan çalışmalarda ise, çocukların olumlu ya da olumsuz davranışları üzerindeki en önemli etken olduğu ortaya konmuş bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda, anne ve baba tutumlarının çocuklarının deneyim ve tecrübelerini diğer insanlarla, nesne ve sembollerle

ilişkilerinin niteliğini ve niceliğini etkileyici olduğuna dair çalışmalar da mevcuttur. (Palut, 2008: 10)

Alanyazında anne ve baba tutumlarına dair farklı şekillerde kavramlar kullanılmaktadır, örneğin destekleyici, demokratik, sınırlayıcı, koruyucu, özgürlükçü, ilgisiz gibi... Türkiye’de anne ve baba tutumları, otoriter/baskıcı, koruyucu/müdahaleci, ilgisiz/ kayıtsız, dengesiz/kararsız ve eşitlikçi/demokratik olmak üzere beş grupta incelenmektedir. Anne ve baba dini tutumları bağlamında ise bu sınıflama; katı/sert, ılımlı/orta yolcu, özgürlükçü/serbest olarak tanımlanmıştır. (Hayta, 2019: 116-117)

Batı’da ya da ülkemizde yapılan çalışmalarda ebeveyn inançlarının çocukta aynı veya aksi yönde bir inancın benimsenmesine yol açabileceğini ve bir inancın doğuşunu anlamak için ebeveyn inancına bakmak gerektiğini görmüş bulunmaktayız. (Krech ve Crutchfield, 1970:194). Buna bağlı olarak çalışmamızda bu ve diğerleri gibi önemli değişkenler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1.4.TANRI TASAVVURU VE MUTLULUK İLİŞKİSİ

İnsanı anlamak adına yapılan tüm çalışmalar hayatın amacını ya da gayesini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, çıkış noktamız İslam felsefe geleneği olmuş olacaktır. İslam felsefe geleneğinde “mutluluk “ ahlaki değerleri, iyiyi yahut kötüyü belirleyen “en yüce gaye” olarak açıklanmaktadır. Mutluluğa ulaşmanın aracı ise yetkinlik olarak belirlenmiştir. Bunun içinde “iyiler”in meleke /huy /erdem haline gelecek şekilde tekrar edilmesi ve bu tekrarın sürekliliği gerekmektedir ki kişi “iyi ahlaklı” ve “mutlu” olabilsin. Bundan dolayı ahlak ile metafizik arasında faal akıl ve “kanun koyucu” dolayısıyla Tanrı ile irtibat kurulmasına imkân vermekte, bu ise bize İslam ahlak felsefesinde teolojik bir yaklaşımın da olduğunun işaretidir. (Bircan, 2013: 660)

İslam filozoflarına göre insanda var olan iyi veya kötü söz ve fiiller, bedenle birlikte bulunan, fakat ondan daha üstün olan nefisten kaynaklanmaktadır. Bu sebeple “*Nefsini bilen rabbini bilir*” denmiştir. Aynı şekilde insanı bilme durumu, mutluluğun ya da mutsuzluğun ne olduğu, mutluluğu elde etmenin ve mutsuzluktan nasıl kaçınılacağına dair bir yol gösterici olmuştur.(Bircan, 2013: 663-664)

Tanrı tasavvuru insandaki asıl gayenin ne olması gerektiğini ortaya çıkarırken anlaşılması ya da açıklanması gereken bir durumdur. Çünkü buna bağlı olarak bir davranışın iyilik ya da kötülüğünü, bilfiil duyulan mutluluk değil yüce mutluluğa ulaştırma gayesi (ya da niyeti) belirlemektedir. Bu gayenin dışındaki bir araca kurban edilen bir iyi fiil, özü itibariyle kötüdür. Aslında insanın kaçınılmazcasına istediği kendi mutluluğunu, iradesinin en yüce gayesi yaparak bu gayeye ulaştıracak doğru Tanrı tasavvuru ile eylemlerde bulma durumu açıklayabilmektedir. Bu eylemler tekrar ederek nefiste bir meleke halini aldığı anda ise insan iyi ahlaklı olacaktır.(Bircan, 2013:676; Sarıtaş,2012: 81-83)

Tanrı tasavvuru ve mutluluk ilişkisini psikolojik bir perspektifle sunmak gerektiğinde ilk akla gelen kişi William James olacaktır. William James'in kullandığı ruh sağlığı kavramı felsefe tarihinde tespit edildiğine göre ilk olarak Ebu Bekir er-Razi tarafından "*et-Tıbbu'r-Ruhani*" kavramı olarak kullanılmış ve daha sonraki yıllarda da beden ve ruh sağlığı başlıklı çalışmalar devam etmiştir. (Razi, 2018: 19)

William James de ruhsal olarak iyi olma konusunda temel ayırım noktalarından birinin kişinin kendisini mutlu hissedip hissetmemesi olduğunu belirtmektedir. Hayatın bir anlamının bulunduğu duygusuna sahip olmak, genel olarak mutlu olmak; hayattan, ait olunan, benimsenen dinden memnun olmak, ruh sağlığının iyi durumda olduğunun belirtilerinden kabul edilmektedir. (Horuzcu, 2015: 180)

Sonuç olarak sağlıklı bir nefis yapılanması insanın sadece kendi güçlerine dayanarak gerçekleştirilemez; çünkü insan doğası gereği tutarsız ve güvenilemezdir. Bu nedenle bütün hümanist projelerin başarısızlığa uğraması kaçınılmazdır. Allah ile olan iş birliği insandaki olumlu yetenekleri geliştirirken dengeli bir kişilik ve sağlam bir karakter yapılanmasını gerçekleştirmektedir. İnsanın psikolojik dünyasında Allah'ın varlığının işlevsel önemi, kendilik güçlerinin öneminden daha az değildir. Bu bakımdan Allah'ı unutmama, kendi nefisini unutmama (Haşr 59/19) ile aynı değerlerde tehlikeli gelişmelerin nedeni olarak görülmektedir. (Hökelekli, 2012: 59)

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM VE BULGULAR

2.1. YÖNTEM

İstanbul ve Bursa’da ikamet eden Müslümanların Tanrı tasavvurları ile mutluluk algıları arasında bir ilişki olup olmadığını inceleyen bu çalışma teorik ve alan araştırmasından oluşan deneysel bir çalışmadır.

2.1.1. Evren ve Örneklem

Örneklem evreni temsil ettiği varsayılmaktadır. Araştırmanın örneklemini oluşturan 25 yaş ve üstü kişilerden, İstanbul’dan 176, Bursa’dan 194 toplam 370 denekten oluşmaktadır. Dağıtılan anket formlarının tam olarak geri dönüşümünün sağlanmaması, bazı anketlerin hatalı veya bir kısmı eksik olarak doldurulması ve bazılarının ulaştırılamaması nedeniyle bazı anketlerin elenmesi sonucu 500 anket formundan yalnızca 370’i değerlendirmeye alınmıştır. Bundan dolayı yukarıdaki ön görülen bu örneklem tablosu göz önünde bulundurulduğunda, çalışmada psikometrik değerlendirmeye alınan kota örneklemdaki birim sayısı genel toplam itibariyle 370 denek olarak saptanmıştır. Bu sebeple verilerin toplanması ve incelenmesi sonucunda istatistiksel değerlendirmeye alınan bu sayı üzerinden yapılmıştır.

2.1.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada verilerin toplanması amacıyla “Tanrı Tasavvuru Ölçeği” ve “Oxford Mutluluk Ölçeği” nden yararlanılmıştır.

2.1.2.2. Tanrı Tasavvuru Ölçeği

Araştırmamızda Tanrı Tasavvurunun değerlendirilmesi amacıyla, Ali Ulvi Mehmedoğlu (2011) tarafından geliştirilen “Tanrı Tasavvuru Ölçeği”nden yararlanılmıştır. Allah tasavvurunun pozitif ve negatif kutuplarını oluşturacağı varsayılan 76 cümle hazırlanmıştır. Allah inancını ve ibadet/dua Tutumlarını ölçmek

üzere ayrıca 16 cümle daha ilave edilerek toplamda 92 cümleden oluşturulmuştur. Genel Tanrı tasavvuru tutumlarının alt boyutlarını oluşturan maddeler şu şekildedir.

Pozitif Tanrı Tasavvuru

1. Merhametli: 26, 30, 32, 35, 37, 39, 52, 54, 60, 61, 70.
2. Koruyup Gözeten: 3, 8, 10, 41, 69, 72, 77, 89.
3. Teslim Olunan: 27, 59, 82, 83, 85.
4. Yetkin/Aşkın: 7,63, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 78, 79, 84, 87.
5. Dost: 19, 20, 21, 28, 38, 51, 81.
6. Yakın/İçkin: 15, 22, 42, 48, 49, 50, 88.
7. Müdahale ve Kontrol Eden: 33, 45, 74, 80, 90, 91.
8. Seven: 4, 6, 12, 14, 17, 25, 47, 55.
9. Aşırı Talepte Bulunmayan: 11, 92.

Negatif Tanrı Tasavvuru

10. Cezalandıran: 1, 23, 62, 73, 75, 76, 86.
11. İntikam Alan: 36, 46, 58

Katılımcılar anketi cevaplandırırken her ifadenin karşısında yer alan 5 basamaklı Likert tipi ölçekler üzerinde tercihlerini belirtmişlerdir. Mesela: 5- Kesinlikle Katılıyorum, 4- Katılıyorum, 3-Kararsızım, 2-Katılmıyorum, 1-Kesinlikle Katılmıyorum. Diğer yandan ankette olumsuz veya ters ifadeler içeren birçok cümle yer almaktadır. Bu cümleler işlem yapılmadan önce yukarıdaki sıra ters çevrilerek kodlanmıştır. 1- Kesinlikle Katılıyorum, 2- Katılıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılmıyorum.

2.1.2.3. Oxford Mutluluk Ölçeği

Çalışmamızda Müslüman bireylerin mutluluk algılarını ölçmek amaçlı Tayfun Doğan & Fatma Sapmaz'ın Türkçeye kazandırdığı "Oxford Mutluluk Ölçeği" kullanılmıştır. Oxford Mutluluk Ölçeği ise, 28 cümleden oluşmaktadır. 11 tane ters maddesi bulunmaktadır: Katılımcılar anketi cevaplandırırken her ifadenin karşısında yer alan 5 basamaklı Likert tipi ölçekler üzerinde tercihlerini belirtmişlerdir. Mesela: 5- Kesinlikle Katılıyorum, 4- Katılıyorum, 3-Kararsızım, 2-Katılmıyorum, 1- Kesinlikle Katılmıyorum. Diğer yandan ankette olumsuz veya ters ifadeler içeren birçok cümle yer almaktadır. Bu cümleler işlem yapılmadan önce yukarıdaki sıra ters

çevrilerek kodlanmıştır. 1- Kesinlikle Katılıyorum, 2- Katılıyorum, 3-Kararsızım, 4- Katılmıyorum, 5-Kesinlikle Katılmıyorum

2.1.2.4. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analiz

Araştırmamız için düzenlenen anketimiz, 2018 yılının Aralık ve Ocak aylarında uygulanmıştır. Uygulamada, gönüllü katılım istenmiş ve uygulamanın sağlıklı olabilmesi için gerekli açıklamalar yapılmıştır.

Bursa'da 250 kişi ve İstanbul'da 250 kişi olmak üzere anket formları dağıtılmıştır. Fakat değerlendirilmeye alınan Bursa'dan 194 kişi, İstanbul'dan 176 kişi olmuştur. Çünkü verilen bazı anketler geri teslim edilmemiş ve doldurulan bazı anketler yanlış ya da eksik doldurulmuştur.

Tez çalışmasında Bursa ilinden 194 kişi (%52,4) ve İstanbul ilinden 176 kişi (%47,6) olmak üzere toplam 370 kişiye anket uygulanmıştır. Çalışmaya katılanların 234'ü kadın (%63,2) ve 136'sı (%36,8) erkektir. Çalışmaya katılanların 25-29 yaş aralığında olanlar 112 kişi (%30,3), 30-39 yaş aralığında 86 kişi (%23,2), 40-49 yaş aralığında 100 kişi (%27,0), 50-59 yaş aralığında 63 kişi (%17,0) ve 60-69 yaş aralığında 9 (%2,4) kişidir.

Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro Wilk testi ile test edilmiştir. Verilerin normal dağılmamasından dolayı non-parametrik testler uygulanmış ve tanımlayıcı istatistikler medyan(minimum-maksimum) değer olarak verilmiştir. Gruplar arası karşılaştırmalar Kruskal Wallis testi ve Mann Whitney U testi ile yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Spearman sıra korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi olarak $\alpha=0,05$ alınmıştır. İstatistiksel analizlerde SPSS v.22 paket programı kullanılmıştır.

2.2. BULGULAR

2.2.1. Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri

Araştırmaya katılan bireylerin olgusal kimlikleri bağımsız değişken görevini yerine getirmektedir. Bu kimlikler Allah tasavvurunun ve ona bağlı olarak mutluluk algısının oluşmasına dair veriler sunmaktadır. Bu farklı kategoriler arasında bir ilişki var mı ya da farklılaşma gösterip göstermediğini ortaya çıkarmamıza yardım edecektir. Araştırmamızın örneklemini oluşturan katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin dağılımları incelenmiş ve dağılım profilleri aşağıda tablo halinde ayrı ayrı sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların İllere Göre Dağılımı

<i>İl</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Bursa	194	52,4
İstanbul	176	47,6
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 1 incelendiğinde iki büyükşehir katılımcılarının oranları ve sayıları; Bursa'dan %52,4 kişi, İstanbul'dan %47,6 kişidir.

Tablo 2: Araştırmaya Katılanların Cinsiyete Göre Dağılımı

<i>İl</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Kadın	234	63,2
Erkek	126	36,8
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 2 incelendiğinde cinsiyete göre dağılım oranında çoğunluğu %63,2 kadın oluşturmaktadır. Aynı zamanda %36,8'si erkektir.

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Yaşlarına Göre Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
25 – 29	112	30,3
30 – 39	86	23,2
40 – 49	100	27,0
50 – 59	63	17,0
60 – 69	9	2,4
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 3 incelendiğinde, yaşlara göre dağılım oranında çoğunluğu 25-29 yaş aralığı % 30,3 oluşturduğu görülmektedir. 40-49 yaş arası % 27,0 ile 30-39 yaş arası % 23,2 birbirini takip etmektedir. 50-59 yaş grubunda % 17,0, 60-69 yaş diliminde ise % 2,4 oranında kişi yer almıştır.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Medeni Durumlarına Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Bekâr	112	30,3
Evli	241	65,1
Boşanmış	10	2,7
Vefat	7	1,9
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 4 incelendiğinde medeni durumlara göre Evliler % 65,1 oranında çoğunluğu oluşturmaktadır. Bekârlar % 30,3 oranında evlilerden sonra en yüksek orana sahiptir. Boşanmış %2,7 oranında bir grubu oluşturmaktadır. En az sayıda ise Eşi vefat etmiş kişiler % 1,9 oluşturmaktadır.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Eğitim Durumlarına Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
İlk	34	9,2
Orta	20	5,4
Lise	36	9,7
Üniversite	231	62,4
Lisansüstü	49	13,7
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 5 incelendiğinde kişilerin büyük çoğunluğunun %62,4 oranında üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Kişilerin %13,2'si lisansüstü eğitim almış iken, %9,7'si lise mezunudur. İlkokul mezunu %9,2 oranındadır. En az grubu oluşturan ortaokul mezunu ise %5,4 oranındadır.

Tablo 6: Araştırmaya Katılanların Çocukluk Dönemi Anne ve Baba İmajlarına Göre Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Tip 1,00	208	56,2
Tip 2,00	47	12,7
Tip 3,00	27	7,3
Tip 4,00	88	23,8
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 6 incelendiğinde araştırmaya katılanların çocukluklarındaki anne ve babalarının tutum ve davranışlarına göre değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken anne ve baba ayrı ayrı değil birleştirilerek ve 2 grup şeklinde incelenmiştir.

1. Grup: Otoriter/ Baskıcı & Koruyucu/ Müdahaleci, 2. Grup: Eşitlikçi/ Demokratik olarak ayrılmıştır. Ve buna bağlı olarak anne ve baba tipleri oluşturulmuştur. Tip 1; anne ve babanın da Otoriter/ Baskıcı & Koruyucu/ Müdahaleci olduğu tespit edilmiş olup bu grubu %56,2 oranında kişi oluşturmaktadır. Tip 4; anne ve babanın da Eşitlikçi/

Demokratik olduğu tespit edilmiş olup % 23,8 oranında kişi oluşturmaktadır. Tip 2; annenin Otoriter/ Baskıcı & Koruyucu/ Müdahaleci olduğu babanın ise Eşitlikçi/ Demokratik olduğu tespit edilmiş olup %12,7 oranında kişi oluşturmaktadır. Tip 3; annenin Eşitlikçi/ Demokratik olduğu babanın ise Otoriter/ Baskıcı & Koruyucu/ Müdahaleci olduğu tespit edilmiş olup %7,3 oranında kişi oluşturmaktadır.

Tablo 7: Araştırmaya Katılanların Anne ve Babalarının Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Tip 1,00	303	81,9
Tip 2,00	23	6,2
Tip 3,00	8	2,2
Tip 4,00	36	9,7
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 7 incelendiğinde araştırmaya katılanların anne ve babalarının dini inanç ve tutumlarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Değerlendirme yapılırken anne ve baba ayrı ayrı değil birleştirilerek ve 2 grup şeklinde incelenmiştir. 1. Grup: Katı/ Sert & İlimli/ Orta yolcu, 2. Grup: Özgürlükçü/ Serbest olarak ayrılmıştır. Ve buna bağlı olarak anne ve baba tipleri oluşturulmuştur. Tip1; anne ve babanın da Katı/ Sert & İlimli/ Orta yolcu olduğu tespit edilmiş olup %81,9 oranında kişi oluşturmaktadır. Tip2; annenin Katı/ Sert & İlimli/ Orta yolcu olduğu babanın Özgürlükçü/ Serbest olduğu tespit edilmiş olup %6,2 oranında kişi oluşturmaktadır. Tip 3; annenin Özgürlükçü/ Serbest olduğu babanın Katı/ Sert & İlimli/ Orta yolcu olduğu tespit edilmiş olup %2,2 oranında kişi oluşturmaktadır. Tip 4; annenin ve babanın Özgürlükçü/ Serbest olduğu tespit edilmiş olup %9,7 oranında kişi oluşturmaktadır.

Tablo 8: Araştırmaya Katılanların Dini Bilgi Düzeylerine Göre Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
Çok Zayıf	2	0,5
Zayıf	10	2,7
Orta	142	38,4
İyi	173	46,8
Çok İyi	43	11,6
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 8 incelendiğinde araştırmaya katılanların dini bilgi düzeylerine göre en fazla iyi olduğunu belirtenler %46,8 oranında kişiyi oluşturmaktadır. Dini bilgi düzeyi orta olanlar %38,4 oranında kişiyi oluşturmaktadır. Dini bilgi düzeyi çok iyi olanlar %11,6 oranında kişiyi oluşturmaktadır. Dini bilgi düzeyi zayıf olanlar %2,7 oranında kişiyi oluşturmaktadır. En az olan ise dini bilgi düzeyi çok zayıf %0,5 oranında kişiyi oluşturmaktadır.

Tablo 9: Araştırmaya Katılanların Öznel Dindarlık Algularına Göre Dağılımı

<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde</i>
İlgim Yok	5	1,4
Hiç	6	1,6
Pek Değil	26	7,0
Biraz	138	37,3
Oldukça	179	48,4
<i>Total</i>	<i>370</i>	<i>100</i>

Tablo 9 incelendiğinde araştırmaya katılanların öznel dindarlık algularına baktığımızda oldukça dindarım ifadesi %48,4 oranında kişiyi oluşturmaktadır. Biraz dindarım ifadesi %37,3 oranında kişiyi oluşturmaktadır. Pek dindar değilim ifadesi %7,0 oranında kişiyi oluşturmaktadır. Çok dindarım ifadesi %4,3 oranında kişiyi oluşturmaktadır. Hiç dindar değilim ifadesi %1,6 oranında kişiyi oluşturmaktadır. Dinle bir ilgim yok ifadesi % 1,4 oranında kişiyi oluşturmaktadır.

2.1.2. Tüm Gruba İlişkin Kıyaslamalı Bulgular ve Sonuçlar

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Öznel Dindarlık Algılarına Göre Dağılımı

	<i>Kadın (n = 234)</i>	<i>Erkek (n = 136)</i>	
	<i>Median (Min-Max)</i>	<i>Median (Min-Max)</i>	<i>p</i>
Merhametli	51(21-55)	52(19-55)	0,141
Koruyup Gözeten	35(8-40)	36(10-40)	0,195
Teslim Olunan	22(5-25)	23(5-25)	0,012
Yetkin / Aşkın	58(12-60)	60(12-60)	0,012
Dost	30(7-35)	30(7-35)	0,969
Yakın / İçkin	30(15-35)	31(19-35)	0,194
Müdahale / Kontrol Eden	24(12-30)	24(10-30)	0,337
Seven	33(16-40)	35(19-40)	0,096
Aşırı Talepte Bulunmayan	9(4-10)	10(6-10)	0,017
Cezalandıran	28(19-35)	27(14-35)	0,129
İntikam Alan	12(4-15)	12(5-15)	0,580
Tanrı tasavvuru	332,5(147-374)	338,5(148-380)	0,202
Mutluluk	102(44-135)	104,5(48-136)	0,049

Tanrı tasavvuru ölçeği alt ölçekleri ve bütünü, mutluluk ölçeği cinsiyete göre karşılaştırıldığında teslim olunan, yetkin, aşırı talepte bulunmayan ve mutluluk bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Erkeklerin teslim olunan, yetkin, aşırı talepte bulunmayan ve mutluluk ölçek puanları kadınlara göre daha yüksektir. (Tablo-1)

Genel olarak insanların Allah'ı teslim olunan, yetkin/aşkın ve aşırı talepte bulunmayan olarak tasavvur ettiği ve buna bağlı olarak mutluluklarının arttığı tespit edilmiştir. Bu alt ölçekler pozitif tanrı tasavvuru alt boyutlarını içerdiğine göre şöyle de ifade edebiliriz. Allah'ı pozitif olarak algılayan kişiler daha mutludur. Aynı zamanda erkekler kadınlara göre Allah'ı daha pozitif bir varlık olarak görmekte ve ona bağlı olarak daha mutlu oldukları gözlemlenmektedir. (Tablo – 1)

4 Tablo 2: Anne ve Babanızın Tutum ve Davranış Tiplerine Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Tip1,00 (n=208) Med(Min-Max)	Tip2,00 (n=47) Med(Min-Max)	Tip3,00 (n=27) Med(Min-Max)	Tip4,00 (n=88) Med(Min-Max)	P	İkili Karşılaştırmalar
Merhametli	51,5(31-55)	48(34-55)	52(28-55)	52(19-55)	0,015	1-2: 0,002 1-3: 0,625 1-4: 0,810 2-3: 0,022 2-4: 0,008 3-4: 0,529
Koruyup Gözetem	36(18-40)	32(18-40)	35(13-40)	35(8-40)	0,061	-
Teslim Olunan	23(10-25)	21(11-25)	22(10-25)	23(5-25)	0,006	1-2: 0,001 1-3: 0,899 1-4: 0,513 2-3: 0,032 2-4: 0,006 3-4: 0,862
Yetkin / Aşkın	59(25-60)	58(36-60)	58(25-60)	58(12-60)	0,214	-
Dost	30(14-35)	28(18-35)	31(16-35)	30(7-35)	0,132	-
Yakın / İçkin	31(19-35)	29(20-35)	32(15-35)	31(19-35)	0,127	-
Müdahale	24,5(12-30)	23(12-30)	24(10-30)	24(12-30)	0,045	1-2: 0,050 1-3: 0,031 1-4: 0,124 2-3: 0,681 2-4: 0,500 3-4: 0,289 1-2: 0,012 1-3: 0,890 1-4: 0,311 2-3: 0,177 2-4: 0,003 3-4: 0,608 1-2: 0,007 1-3: 0,456 1-4: 0,695 2-3: 0,019 2-4: 0,031 3-4: 0,365
Seven	34(19-40)	32(22-40)	36(21-40)	34,5(16-40)	0,032	-
Aşırı Talepte Bulunmayan	10(4-10)	9(5-10)	10(5-10)	10(4-10)	0,031	1-2: 0,482 1-3: 0,096 1-4: 0,005 2-3: 0,085 2-4: 0,018 3-4: 0,916
Cezalandıran	27(14-35)	28(17-35)	28(20-35)	28(17-35)	0,409	-
İntikam Alan	12(5-15)	12(6-15)	13(8-15)	13(4-15)	0,012	1-2: 0,988 1-3: 0,016 1-4: <0,001 2-3: 0,036 2-4: 0,008 3-4: 0,987
Tanrı tasavvuru	337(216-380)	314(231-375)	338(181-380)	336(147-372)	0,069	-
Mutluluk	101(44-135)	100(67-134)	105(87-134)	105(75-136)	< 0,001	-

Ebeveyn Tutum ve Davranışlar;

Tip 1: Anne: Otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci & Baba: Otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci

Tip 2: Anne: Otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci & Baba: Eşitlikçi/ demokratik

Tip 3: Anne: Eşitlikçi/ demokratik & Baba: Otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci

Tip 4: Anne: Eşitlikçi/ demokratik & Baba: eşitlikçi/ demokratik

Yukarıdaki tabloda ebeveynin tutum ve davranışları açıklanmıştır. Bu bağlamda analiz sonuçları değerlendirilecektir. Ebeveyn tutum ve davranış tiplerine göre Allah'ı koruyup gözeten, yetkin/aşkın, dost, yakın/içkin, cezalandırmayan olarak ifade edilen alt ölçek puanları ve tanrı tasavvuru ölçek puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunamamıştır (Tablo-2)

Ebeveyn tutum ve davranış tiplerine göre Allah'ı merhametli, teslim olunan ve aşırı talepte bulunmayan olarak alt ölçek puanları bakımından ebeveyn tip-2 ile tip-1, tip-3 ve tip-4 arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Tip-2 ebeveynlerin Allah'ı merhametli, teslim olunan ve aşırı talepte bulunmayan alt ölçek puanları diğer ebeveyn tiplerinden daha düşüktür (Tablo-2).

Ebeveyn tutum ve davranış tiplerine göre müdahale ve kontrol eden alt ölçek puanı ebeveyn tip1 ile tip3 tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Tip3 ebeveynlerin müdahale alt ölçek puanı Tip1 ebeveyn tiplerinden daha düşüktür (Tablo-2).

Ebeveyn tutum ve davranış tiplerine göre seven alt ölçek puanı ebeveyn tip2 ile tip1 ve tip4 tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Tip2 ebeveynlerin seven alt ölçek puanı Tip1 ve Tip4 ebeveyn tiplerinden daha düşüktür (Tablo-2)

Ebeveyn tutum ve davranış tiplerine göre intikam alt ölçek puanı ebeveyn tip4 ile tip1 ve tip2 tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Tip4 ebeveynlerin intikam alt ölçek puanı Tip1 ve Tip2 ebeveyn tiplerinden daha yüksektir (Tablo-2).

Ebeveyn tutum ve davranış tiplerine göre mutluluk ölçek puanı bakımından ebeveyn tip1 ve tip2 ile tip3 ve tip4 tipleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık vardır. Tip1 ve tip2 ebeveynlerin mutluluk ölçek puanı Tip3 ve Tip4 ebeveyn tiplerinden daha düşüktür (Tablo-2).

Tablo 3: Anne ve Babanızın Dini İnanç ve Tutum Tiplerine Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Tip1 (n=303) Med(Min- Max)	Tip2 (n=23) Med(Min- Max)	Tip3 (n=8) Med(Min- Max)	Tip4 (n=36) Med(Min- Max)	p	İkili Karşılaştırmalar
Merhametli						
Koruyup Gözetken	52(21-55)	46(31-55)	51,5(40-55)	50(19-55)	0,069	-
Teslim Olunan	35(8-40)	31(20-40)	35,5(24-40)	36(10-40)	0,435	-
Yetkin / Aşkın	23(5-25)	20(14-25)	22(19-25)	23(5-25)	0,017	1-2: 0,001 1-3: 0,912 1-4: 0,930 2-3: 0,110 2-4: 0,022 3-4: 0,988
Dost	59(12-60)	58(34-60)	57(40-60)	56(12-60)	0,162	-
Yakın / İçkin	30(7-35)	28(18-35)	32(24-35)	29(7-35)	0,160	-
Müdahale	31(19-35)	29(21-35)	31(25-35)	29(15-35)	0,065	-
Seven	24(10-30)	23(15-30)	19(16-25)	21(12-30)	0,001	1-2: 0,090 1-3: 0,008 1-4: 0,005 2-3: 0,172 2-4: 0,548 3-4: 0,376
Aşırı Talepte Bulunmayan	34(16-40)	31(22-39)	33(27-40)	33(20-40)	0,176	-
Cezalandıran	10(5-10)	8(6-10)	10(4-10)	9,5(4-10)	0,041	1-2: 0,005 1-3: 0,869 1-4: 0,390 2-3: 0,187 2-4: 0,182 3-4: 0,687
İntikam Alan	336(147-380)	312(223-367)	334(264-368)	331,5(148-374)	0,229	-
Tanrı tasavvuru	102(44-136)	101(60-135)	108,5(99-134)	106,5(67-135)	0,038	1-2: 0,322 1-3: 0,049 1-4: 0,060 2-3: 0,026 2-4: 0,047 3-4: 0,501
Mutluluk	336(147-380)	312(223-367)	334(264-368)	<u>331,5(148-374)</u>	0,229	-

Ebeveyn dini inanç ve tutum tiplerine göre merhametli, koruyup gözetken, yetkin, dost, yakın, cezalandıran, intikam alan alt ölçek puanları ve tanrı tasavvuru ölçek puanı bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunamamıştır. (Tablo – 3)

Ebeveyn dini inanç ve tutum tiplerine göre teslim olunan alt ölçek puanları bakımından ebeveyn tip-2 ile tip1 ve tip4 arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar

vardır. Tip2 ebeveynlerin teslim alt ölçek puanları tip1 ve tip4 tiplerinden daha düşüktür. (Tablo – 3)

Ebeveyn dini inanç ve tutum tiplerine göre müdahale ve kontrol eden alt ölçek puanları bakımından ebeveyn tip-1 ile tip3 ve tip4 arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Tip1 ebeveynlerin müdahale ve kontrol eden alt ölçek puanları tip3 ve tip4 tiplerinden daha yüksektir (Tablo – 3)

Ebeveyn dini inanç ve tutum tiplerine göre aşırı talepte bulunmayan alt ölçek puanları bakımından ebeveyn tip-1 ile tip2 arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır.

Tip1 ebeveynlerin aşırı talepte bulunmayan alt ölçek puanları tip2 tiplerinden daha yüksektir. (Tablo – 3)

Ebeveyn dini inanç ve tutum tiplerine göre mutluluk ölçek puanları bakımından ebeveyn tip-1 ile tip3 arasında, Tip2 ile tip3 ve tip4 arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar vardır. Tip1 ebeveynlerin mutluluk ölçek puanları tip3'den daha düşüktür. Tip2 ebeveynlerin mutluluk ölçek puanları tip3 ve tip4'den daha düşüktür. (Tablo – 3)

Tip1: Anne: Katı/sert ve ya ılımlı ortayolcu & Baba: Katı/Sert ve ya ılımlı ortayolcu

Tip2: Anne: Katı/ Sert ve ya ılımlı ortayolcu & Baba: özgürlükçü/ Serbest

Tip3: Anne: Özgürlükçü/ Serbest & Baba: Katı/sert ve ya ılımlı ortayolcu

Tip4: Anne: Özgürlükçü/ Serbest & Baba: Özgürlükçü/ Serbest

Tablo 4: Medeni Duruma Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Bekâr Med(Min-Max)	Evli Med(Min-Max)	p
Merhametli	51(28-55)	52(19-55)	0,792
Koruyup Gözetem	35(13-40)	36(8-40)	0,533
Teslim Olunan	23(10-25)	23(5-25)	0,345
Yetkin / Aşkını	59(25-60)	59(12-60)	0,500
Dost	31(14-35)	30(7-35)	0,231
Yakın / İçkin	30,5(15-35)	31(19-35)	0,513
Müdahale	23,5(12-30)	25(10-30)	0,007
Seven	34(20-40)	34(16-40)	0,671
Aşırı Talepte Bulunmayan	10(5-10)	10(4-10)	0,479
Cezalandıran	29(14-35)	27(17-35)	<0,001
İntikam Alan	12,5(6-15)	12(4-15)	0,048
Tanrı tasavvuru	334(181-372)	336(147-380)	0,810
Mutluluk	101,5(44-135)	103(68-136)	0,164

Tanrı tasavvuru ölçeği alt ölçekleri ve bütünü, mutluluk ölçeği medeni duruma göre karşılaştırıldığında müdahale, cezalandıran ve intikam alan bakımından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Müdahale ve Kontrol Eden alt ölçek puanları evlilerde bekârlara göre daha yüksek, cezalandıran ve intikam alan alt ölçek puanları ise bekârlarda evlilere göre daha yüksektir (Tablo – 4)

Tablo 5: İllere Göre Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

	Bekâr Med(Min-Max)	Evli Med(Min-Max)	p
Merhametli	51(28-55)	52(19-55)	<0,001
Koruyup Gözetem	35(13-40)	36(8-40)	<0,001
Teslim Olunan	23(10-25)	23(5-25)	<0,001
Yetkin / Aşkını	59(25-60)	59(12-60)	<0,001
Dost	31(14-35)	30(7-35)	<0,001
Yakın / İçkin	30,5(15-35)	31(19-35)	<0,001
Müdahale	23,5(12-30)	25(10-30)	0,015
Seven	34(20-40)	34(16-40)	<0,001
Aşırı Talepte Bulunmayan	10(5-10)	10(4-10)	<0,001
Cezalandıran	29(14-35)	27(17-35)	<0,001
İntikam Alan	12,5(6-15)	12(4-15)	0,159
Tanrı tasavvuru	334(181-372)	336(147-380)	<0,001
Mutluluk	101,5(44-135)	103(68-136)	0,528

Tanrı tasavvuru ölçeği alt ölçekleri ve bütünü, mutluluk ölçeği yaşadığı illere göre karşılaştırıldığında intikam alan ve mutluluk ölçeği dışındaki alt ölçek ve ölçek bütününde istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Anlamlı olan tanrı tasavvuru ölçeklerinin alt ölçek ve ölçek bütününe puanları İstanbul ilinde yaşayanların Bursa ilinde yaşayanlara göre daha yüksektir (Tablo – 5)

Tablo 6: Mutluluk ölçeği ile Tanrı tasavvuru ölçeği ve alt ölçekleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi

<i>Mutluluk Ölçeği</i>	Kadın (n=234)				Genel (n=370)	
	r	p	r	p	r	p
Merhametli	0,279	<0,001	0,342	<0,001	0,316	<0,001
Koruyup Gözeten	0,282	<0,001	0,248	0,004	0,275	<0,001
Teslim Olunan	0,280	<0,001	0,343	<0,001	0,318	<0,001
Yetkin / Aşkın	0,116	0,076	0,121	0,162	0,129	0,013
Dost	0,263	<0,001	0,301	<0,001	0,284	<0,001
Yakın / İçkin	0,301	<0,001	0,307	<0,001	0,313	<0,001
Müdahale	0,033	0,620	0,052	0,548	0,029	0,573
Seven	0,425	<0,001	0,295	<0,001	0,386	<0,001
Aşırı Talepte Bulunmayan	0,202	0,002	0,270	0,001	0,248	<0,001
Cezalandıran	0,352	<0,001	0,255	0,003	0,304	<0,001
İntikam Alan	0,316	<0,001	0,402	<0,001	0,346	<0,001
Tanrı tasavvuru	0,333	<0,001	0,347	<0,001	0,348	<0,001

Mutluluk ile tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri arasındaki ilişkiler cinsiyet bazında ve genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde mutluluk ile merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, dost, yakın, seven, aşırı talepte bulunmayan, cezalandıran ve intikam alan arasında aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Yetkin alt ölçeği ile mutluluk arasında cinsiyetler bazında anlamlı ilişki bulunulamazken, genel olarak değerlendirildiğinde aynı yönde anlamlı ilişki bulunulmuştur. Müdahale ile mutluluk arasında anlamlı ilişki hem cinsiyetler bazında değerlendirildiğinde hem de genel olarak değerlendirildiğinde bulunulamamıştır. Tanrı tasavvuru ölçeği bütün olarak değerlendirilip mutluluk ile ilişkiler incelendiğinde ise gerek cinsiyet bazında gerekse genelde (tüm birimler) aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Tablo – 6)

Tablo 7: Bursa ilinde mutluluk ölçeği ile Tanrı tasavvuru ölçeği ve alt ölçekleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi

<i>Mutluluk Ölçeği</i>		Kadın (n=116)	Erkek (n=78)	Genel (194)
Merhametli	r	0,197	0,315	0,259
	p	0,034	0,005	<0,001
Koruyup Gözeten	r	0,116	0,146	0,138
	p	0,215	0,202	0,055
Teslim Olunan	r	0,208	0,209	0,225
	p	0,025	0,067	0,002
Yetkin / Aşkın	r	0,078	0,161	0,130
	p	0,406	0,160	0,070
Dost	r	0,162	0,180	0,179
	p	0,082	0,114	0,013
Yakın / İçkin	r	0,207	0,237	0,239
	p	0,026	0,037	0,001
Müdahale	r	0,008	0,090	0,071
	p	0,931	0,434	0,324
Seven	r	0,273	0,253	0,272
	p	0,003	0,025	<0,001
Aşırı Talepte Bulunmayan	r	0,133	0,151	0,173
	p	0,154	0,188	0,016
Cezalandıran	r	0,243	0,216	0,208
	p	0,009	0,058	0,004
İntikam Alan	r	0,337	0,381	0,342
	p	<0,001	0,001	<0,001
Tanrı tasavvuru	r	0,206	0,269	0,244
	p	0,026	0,017	0,001

Bursa ilinde mutluluk ile tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri arasındaki ilişkiler cinsiyet bazında ve genel olarak değerlendirildiğinde mutluluk ile merhametli, yakın, seven ve intikam alan arasında aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Mutluluk ile teslim olunan ve cezalandıran arasında, kadınlarda ve genel olarak değerlendirmede aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Mutluluk ile dost ve aşırı talepte bulunmayan arasında sadece genel (tüm birimler) değerlendirmede anlamlı aynı yönde ilişkiler bulunmuştur. Mutluluk ile koruyup gözeten, yetkin ve müdahale arasında hem cinsiyetler bazında hem de genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde anlamlı ilişkiler bulunamamıştır.

Tanrı tasavvuru ölçeği bütün olarak değerlendirilip mutluluk ile ilişkiler incelendiğinde ise gerek cinsiyet bazında gerekse genelde (tüm birimler) aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Tablo – 7)

Tablo 8: İstanbul ilinde mutluluk ölçeği ile Tanrı tasavvuru ölçeği ve alt ölçekleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi

<i>Mutluluk Ölçeği</i>		Kadın (n=118)	Erkek (n=58)	Genel (n=176)
Merhametli	r	0,389	0,370	0,382
	p	<0,001	0,004	<0,001
Koruyup Gözeten	r	0,462	0,390	0,428
	p	<0,001	0,002	<0,001
Teslim Olunan	r	0,375	0,511	0,431
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Yetkin / Aşkın	r	0,162	0,053	0,124
	p	0,079	0,691	0,102
Dost	r	0,397	0,431	0,411
	p	<0,001	0,001	<0,001
Yakın / İçkin	r	0,435	0,367	0,411
	p	<0,001	0,005	<0,001
Müdahale	r	-0,059	-0,233	-0,133
	p	0,525	0,079	0,079
Seven	r	0,575	0,313	0,498
	p	<0,001	0,017	<0,001
Aşırı Talepte Bulunmayan	r	0,293	0,412	0,339
	p	0,001	0,001	<0,001
Cezalandıran	r	0,470	0,378	0,428
	p	<0,001	0,003	<0,001
İntikam Alan	r	0,291	0,440	0,352
	p	0,001	0,001	<0,001
Tanrı tasavvuru	r	0,501	0,444	0,479
	p	<0,001	<0,001	<0,001

İstanbul ilinde mutluluk ile tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri arasındaki ilişkiler cinsiyet bazında ve genel olarak değerlendirildiğinde mutluluk ile merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, dost, yakın, seven, aşırı talepte bulunmayan, cezalandıran ve intikam alan arasında aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Mutluluk ile yetkin ve müdahale arasında hem cinsiyetler bazında hem de genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Tanrı tasavvuru ölçeği bütün olarak değerlendirilip mutluluk ile ilişkiler incelendiğinde ise gerek

cinsiyet bazında gerekse genelde (tüm birimler) aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.(Tablo–8)

Tablo 9: Yaş değişkeni ile mutluluk ölçeği ve Tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri ve bütünü arasındaki ilişkilerin incelenmesi

<i>Yaş</i>		Kadın (n=234)	Erkek (n=136)	Genel (n=370)
Merhametli	r	-0,026	-0,061	-0,061
	p	0,693	0,242	0,242
Koruyup Gözetin	r	0,037	-0,013	-0,013
	p	0,571	0,804	0,804
Teslim Olunan	r	0,030	0,009	0,009
	p	0,648	0,858	0,858
Yetkin / Aşkın	r	-0,099	-0,093	-0,093
	p	0,132	0,075	0,075
Dost	r	-0,052	-0,046	-0,046
	p	0,429	0,378	0,378
Yakın / İçkin	r	-0,083	-0,085	-0,085
	p	0,203	0,104	0,104
Müdahale	r	-0,042	0,046	0,046
	p	0,519	0,377	0,377
Seven	r	0,009	-0,049	-0,049
	p	0,891	0,343	0,343
Aşırı Talepte Bulunmayan	r	-0,117	-0,095	-0,095
	p	0,073	0,068	0,068
Cezalandıran	r	-0,167	-0,269	-0,269
	p	0,010	<0,001	<0,001
İntikam Alan	r	-0,092	-0,151	-0,151
	p	0,161	0,003	0,003
Tanrı tasavvuru	r	-0,045	-0,076	-0,076
	p	0,491	0,145	0,145
Mutluluk	r	0,107	0,075	0,075
	p	0,101	0,152	0,152

Yaş değişkeni ile tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri, bütünü ve mutluluk ölçeği arasındaki ilişkiler incelendiğinde, cinsiyetler bazında ve genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde yaş ile cezalandıran arasında ters yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Sadece erkeklerde, yaş ile merhametli ve seven arasında ters yönde, müdahale ile ise aynı yönde anlamlı ilişki olarak bulunmuştur. Yaş ile intikam alan arasında ise ters yönde anlamlı ilişki erkeklerde ve genel olarak değerlendirmede bulunmuştur. Yaş ile yetkin arasında ters yönde anlamlı ilişki sadece genel olarak değerlendirildiğinde bulunmuştur. Yaş ile Tanrı tasavvuru ölçeği bütünü arasında,

sadece erkeklerde ters yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Yaş ile mutluluk ölçeği arasında gerek cinsiyetler bazında gerekse genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde anlamlı ilişki bulunulamamıştır (Tablo – 9)

Tablo 10: Öğrenim durumu ile mutluluk ölçeği ve Tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri ve bütünü arasındaki ilişkilerin incelenmesi

<i>Öğrenim Durumu</i>		Kadın (234)	Erkek (n=136)	Genel (n=370)
Merhametli	r	-0,120	-0,148	-0,120
	p	0,068	0,085	0,021
Koruyup Gözetken	r	-0,174	-0,249	-0,199
	p	0,008	0,003	<0,001
Teslim Olunan	r	-0,217	-0,104	-0,165
	p	0,001	0,230	0,001
Yetkin / Aşkın	r	0,011	-0,078	-0,011
	p	0,862	0,365	0,835
Dost	r	-0,094	-0,078	-0,090
	p	0,152	0,364	0,084
Yakın / İçkin	r	-0,010	0,018	-0,004
	p	0,877	0,834	0,946
Müdahale	r	-0,088	-0,150	-0,110
	p	0,178	0,082	0,034
Seven	r	-0,217	-0,093	-0,163
	p	0,001	0,282	0,002
Aşırı Talepte Bulunmayan	r	-0,103	-0,064	-0,078
	p	0,118	0,460	0,132
Cezalandıran	r	0,095	0,174	0,124
	p	0,149	0,043	0,017
İntikam Alan	r	0,039	0,128	0,074
	p	0,556	0,137	0,158
Tanrı tasavvuru	r	-0,116	-0,085	-0,099
	p	0,076	0,325	0,057
Mutluluk	r	0,024	0,179	0,093
	p	0,711	0,037	0,073

Öğrenim durumu ile tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri, bütünü ve mutluluk ölçeği arasındaki ilişkiler incelendiğinde, cinsiyetler bazında ve genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde öğrenim durumu ve koruyup gözetken arasında ters yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Öğrenim durumu ile teslim olunan ve seven alt ölçekleri arasında kadınlarda ve genel olarak değerlendirildiğinde ters yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Öğrenim durumu ile cezalandıran alt ölçekleri arasında erkeklerde ve genel olarak değerlendirildiğinde aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Öğrenim

durumu ile mutluluk arasında erkeklerde aynı yönde anlamlı ilişkiler bulunmuştur.
(Tablo – 10)

Tablo 11:Din konusundaki bilgi düzeyi ile mutluluk ölçeği ve Tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri ve bütünü arasındaki ilişkilerin incelenmesi

<i>Din Konusunda Bilgi Düzeyi</i>		Kadın (234)	Erkek (n=136)	Genel (n=370)
Merhametli	r	0,227	0,108	0,179
	p	<0,001	0,212	0,001
Koruyup Gözetem	r	0,199	0,020	0,132
	p	0,002	0,820	0,011
Teslim Olunan	r	0,205	0,071	0,152
	p	0,002	0,411	0,003
Yetkin / Aşkın	r	0,205	0,148	0,175
	p	0,002	0,086	0,001
Dost	r	0,225	-0,056	0,118
	p	0,001	0,517	0,024
Yakın / İçkin	r	0,218	0,059	0,156
	p	0,001	0,498	0,003
Müdahale	r	0,247	-0,017	0,144
	p	<0,001	0,845	0,005
Seven	r	0,239	-0,022	0,133
	p	<0,001	0,801	0,010
Aşırı Talepte Bulunmayan	r	0,255	0,059	0,175
	p	<0,001	0,493	0,001
Cezalandıran	r	0,136	0,003	0,087
	p	0,037	0,968	0,095
İntikam Alan	r	-0,021	-0,001	-0,015
	p	0,745	0,992	0,776
Tanrı tasavvuru	r	0,250	0,005	0,160
	p	<0,001	0,956	0,002
Mutluluk	r	0,078	0,109	0,086
	p	0,235	0,206	0,099

Din konusundaki bilgi düzeyi ile mutluluk ölçeği ve Tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri ve bütünü arasındaki ilişkilerin incelendiğinde merhametli, koruyup gözetem, teslim olunan, yetkin, dost, yakın, müdahale, seven, aşırı talepte bulunmayan alt ölçekleri ve tanrı tasavvuru ölçeği puanları arasında kadınlarda ve genel olarak değerlendirildiğinde aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sadece erkeklerde din konusundaki bilgi düzeyi ile cezalandıran alt ölçeği arasında aynı yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Din konusundaki bilgi düzeyi ile mutluluk arasında gerek cinsiyet

bazında gerekse genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde anlamlı farklılık bulunamamıştır. (Tablo 11)

Tablo 12: Dini durum düzeyine ile mutluluk ölçeği ve Tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri ve bütünü arasındaki ilişkilerin incelenmesi

<i>Dini Durum Düzeyi</i>		Kadın (234)	Erkek (n=136)	Genel (n=370)
Merhametli	r	0,413	0,398	0,390
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Koruyup Gözetken	r	0,364	0,378	0,354
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Teslim Olunan	r	0,393	0,459	0,404
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Yetkin / Aşkın	r	0,425	0,413	0,400
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Dost	r	0,370	0,370	0,365
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Yakın / İçkin	r	0,378	0,377	0,366
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Müdahale	r	0,407	0,294	0,350
	p	<0,001	0,001	<0,001
Seven	r	0,384	0,310	0,339
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Aşırı Talepte Bulunmayan	r	0,334	0,381	0,326
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Cezalandıran	r	0,236	0,125	0,199
	p	<0,001	0,147	<0,001
İntikam Alan	r	0,002	0,131	0,052
	p	,981	0,129	0,319
Tanrı tasavvuru	r	0,443	0,394	0,412
	p	<0,001	<0,001	<0,001
Mutluluk	r	0,019	0,191	0,077
	p	0,772	0,026	0,138

Dini durum düzeyi ile mutluluk ölçeği ve Tanrı tasavvuru ölçeğinin alt ölçekleri ve bütünü arasındaki ilişkilerin incelendiğinde merhametli, koruyup gözetken, teslim olunan, yetkin, dost, yakın, müdahale, seven ve aşırı talepte bulunmayan alt ölçekleri ile tanrı tasavvuru ölçeği arasında cinsiyetler bazında ve genel (tüm birimler) değerlendirildiğinde anlamlı aynı yönde bir ilişki bulunmuştur. Dini durum düzeyi ile cezalandıran alt ölçeği kadınlarda ve genel olarak değerlendirildiğinde aynı yönde anlamlı bir ilişki göstermektedir. Dini durum düzeyi ile mutluluk ölçeği arasında sadece erkeklerde anlamlı aynı yönde ilişki görülmektedir. (Tablo-12)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

3.1. TARTIŞMA VE YORUM

Verilerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro Wilk testi ile test edilmiştir. Verilerin normal dağılmamasından dolayı non-parametrik testler uygulanmış ve tanımlayıcı istatistikler medyan(minimum-maksimum) değer olarak verilmiştir. Gruplar arası karşılaştırmalar Kruskal Wallis testi ve Mann Whitney U testi ile yapılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiler Spearman sıra korelasyon katsayısı ile incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık düzeyi olarak $\alpha=0,05$ alınmıştır. İstatistiksel analizlerde SPSS v.22 paket programı kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda olumlu-olumsuz Tanrı tasavvuru ile mutluluk algısı arasında bir ilişki olduğu, olumlu Tanrı tasavvuruna sahip kişilerin olumsuz Tanrı tasavvuruna sahip kişilere göre daha mutlu oldukları bulunmuştur.

Cinsiyet değişkenine göre Allah'ı daha çok teslim olunan, yetkin ve talepte bulunmayan olarak algıladıkları gözlemlenmiş olup buna bağlı olarak erkeklerin mutluluk ölçek puanlarının da kadınlara göre daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Bu durum araştırmamızı yaptığımız kişiler bağlamında özellikle erkeklerin Allah'a iman boyutu ile beraber tasavvurlarındaki algısının mutluluk algılarını etkilediğini ortaya koymaktadır. Şöyle ki Allah'a daha çok teslim olan, O'nu yetkin/aşkın ve aşırı talepte bulunmayan bir varlık olarak algılayan erkekler böyle algılamayan kadınlara göre daha mutlu oldukları ortaya çıkmıştır. Araştırmamızda Allah'ın alt boyutlarına bağlı olarak olumlu tasavvur eden erkekler kadınlara göre daha mutludurlar. Bu duruma bağlı olarak, Seyhan'ın (2014), farklı fakültelerde öğrenim gören üniversitedeki öğrencileri, üzerinde yaptığı araştırma sonucunda, yaptığımız çalışmadan farklı olarak, kız öğrencilerin olumlu tanrı tasavvuru erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu ifade ederek, ayrıca öğrencilerin olumlu tanrı tasavvurlarının arttığını gözlemlerken psikolojik iyi olma hallerinin de arttığını dile getirmektedir. Olumsuz tanrı tasavvuru atarken de psikolojik iyi olma halinin azaldığını ifade etmektedir.(Seyhan, 2014) . Bu bağlamda çalışmamızın literatürde yapılan bazı çalışmalarla da uyumlu olduğu dile getirilebilir. (Mehmedoğlu, 2011: 42; bkz. Yapıcı, 2013)

Yaş değişkenine göre tanrı tasavvuru algısı incelendiğinde şu sonuçlar elde edilmiştir; erkeklerde kadınlara göre yaş arttıkça Allah'ı daha az merhametli, daha az seven, daha çok müdahale eden ve daha çok intikam alan bir varlık olarak algılama

eğilimi gözlemlenmektedir. Kadın ve erkeklere genel olarak baktığımızda yaş arttıkça Allah'ı daha az yetkin/aşkın olarak algılama eğilimi bulunmaktadır. Aynı zamanda erkeklerde yaş arttıkça Allah'a inanma ve olumlu tasavvur etme eğilimi azalmaktadır. Araştırmanın elde ettiği bulgular yaşın Allah ile olan iletişimini farklı boyutlarla ortaya koyduğunu göstermektedir. Aynı zamanda araştırmamızda yaş ile mutluluk algısı arasında gerek cinsiyetler bazında gerekse genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Yaş değişkeninin tanrı tasavvuru ölçeği alt ölçekleri arasında bir ilişkisi varken mutluluk algısı ile bir ilişkisi bulunmamaktadır. Yurt dışında yapılan geniş çaplı araştırmaların sonucunda da ilişki bir kanı ortaya konmaktadır. Yaşlı insanların gençlerden daha mutsuz olduğunu söyleyen yazarlar olmakla beraber (Conceição ve Bandura, 2008) yaş ile ilgili yapılan çalışmaların değişkenlik gösterdiğini fakat aynı zamanda yaşı büyük olanların hayatlarında daha çok şey başarmış olmaları ve istikrarlı gelire sahip olmaları nedeniyle onların daha mutlu olduklarını ifade etmektedirler. (Tan, Tambyah ve Kau, 2006)

Literatürde yapılan çalışmalarda tanrı tasavvuru ile mutluluk ilişkisinin yaş değişkeni arasında tutarlı bir ilişki olmadığını ve kendi araştırmamızın da bu durumu desteklediğini söyleyebiliriz.(Kangal, 2013) Medeni durum değişkenini incelediğimizde araştırmaya katılan evliler Allah'ı daha çok müdahale eden bir varlık olarak algılayan grup şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bekârlarda ise evlilere göre Allah'ı daha az cezalandıran ve daha az intikam alan bir varlık olarak algılama eğilimi bulunmaktadır.

Bekâr ve gençlere göre yaşı büyük olan kişiler ile evli olan kişilerin Allah'ı daha çok müdahale eden bir varlık olarak algılamaları yaşadıkları hayat tecrübeleri ile doğru orantılı olabilir. Diğer bir ifadeyle evli ve yaşı büyük olan bireylerin genç ve bekârlara göre yaşamda daha fazla sorumluluk sahibi olması bu durumu etkilediği söylenebilir. Yapılan çalışma sonucunda medeni durum değişkenine göre Allah tasavvuru arasında anlamlı bir ilişki bulunmuşken mutluluk algısı ile anlamlı farklılıklara rastlanmamıştır.

Aluş ve Selçukkaya'nın (2015) yaptığı çalışmanın sonucunda Türk milletinin, mutluluk kaynağı ve en önemli değer olarak gördüğü olgunun aile olduğu ortaya çıkmıştır. Aile "mutluluk, sevgi ve huzur ortamı" şeklinde açıklanırken, mutluluk "insanların sevdikleriyle beraber olması" olarak algılanmaktadır. Çalışma verileri

evlendikten sonra mutluluğun arttığını, özellikle erkeklerin kadınlardan daha fazla mutlu olduklarını ortaya koyduğunu belirtmektedir.(Aluş ve Selçukkaya, 2015:170)

Eğitim ve Gelir Durumu değişkenine göre erkeklerde ve kadınlarda eğitim seviyesi arttıkça tanrı tasavvurunu algılama biçimi farklılık göstermiştir ve buna bağlı olarak mutluluk algıları da farklıdır. Şöyle ki erkeklerde ve genel olarak değerlendirildiğinde Allah'ı daha çok cezalandıran bir varlık olarak algılama eğilimi gözlemlenmektedir. Kadınlar da ise genel olarak değerlendirildiğinde Allah'ı daha az teslim olunan ve daha az seven bir varlık olarak algılama eğilimi gözlemlenmektedir. Olumsuz tanrı tasavvuru artmaktadır. Kadın ve erkekler de genel olarak baktığımızda eğitim seviyesi arttıkça Allah'ı daha az koruyup gözeten olarak algılama durumu gözlemlenmektedir. Aynı zamanda buna bağlı olarak eğitim seviyesi arttıkça kadınlara göre erkeklerde mutluluk algısı artmaktadır. Bu durum bireylerin gelir durumları ile açıklanabilir.

Hayatta kimseye karşı ihtiyaç hissetmeyen, müdanası olmayan bireylerin bu durumu, Allah'a karşı olan tutumlarını ve tasavvurlarını da etkileyebilmektedir. Gelir durumları ile mutluluk arasındaki ilişkiyi inceleyen bir yüksek lisans tezinde, batıda yapılan çalışmaların literatür taramasının sonucunda ortaya çıkan fikir şudur; Eğitim ve mutluluk arasındaki ilişkinin zayıf olması hem eğitim ve gelir ilişkisinden hem de eğitim ve mesleki statü ilişkisinden kaynaklanmaktadır. Yani eğitimin mutluluk üzerindeki etkisi direkt değil dolaylıdır diyebiliriz. Hatta gelir kontrol altında tutulduğunda, eğitimin öznel iyi oluş üzerinde etkisinin olmadığı ya da negatif etkisinin olduğu görülmektedir. (Çirkin, 2015)

Ebeveyn Tutumları Değişkenine göre, annesi ve babası; koruyucu/ müdahaleci olan kişiler, annesi; koruyucu/ müdahaleci ve babası; eşitlikçi demokratik fikrine sahip kişilere göre Allah'ı daha çok Merhametli, Teslim Olunan ve Aşırı Talepte Bulunmayan olarak tasavvur etmektedir. Annesi; koruyucu/ müdahaleci ve babası; eşitlikçi demokratik fikrine sahip olan kişiler diğer ebeveyn tiplerine göre Allah'ı daha az Merhametli, daha az Teslim Olunan ve daha az Aşırı Talepte Bulunmayan bir varlık olarak tasavvur etmektedir. Allah'ın olumlu tasavvurunun alt boyutlarının daha az olması aslında kişinin Allah inancında da diğer bireylere nazaran daha az ya da Allah'ı diğer bireylere göre daha çok negatif yönde tasavvur ettiğinin bir tespittir. Anne ve babanın farklı tutum içerisinde olması bireyin Allah'ı tasavvur ederken ki durumunu etkilediğini gözlemlemiş bulunmaktayız.

Yapılan çalışmada araştırmaya katılan bireylerin anne ve baba tutumlarının çoğunluğunu Tip1 dediğimiz yani; anne ve babanın da otoriter/baskıcı ya da koruyucu/müdahaleci olması durumu oluşturmaktadır. Ve bu durum bireylerin Allah'ı daha çok müdahale eden bir varlık olarak tasavvur ettiklerini ortaya çıkarmaktadır. Olumlu Tanrı tasavvuru alt boyutlarından biri olan "Seven " alt boyutuna baktığımızda anne ve baba tutumlarının bireyin tasavvurunda farklılık ortaya çıkardığını gözlemlemekteyiz. Şöyle ki annesi; otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci olan babası ise eşitlikçi/ demokratik davranışa sahip olan kişilerin, annesi ve babası; otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci birde annesi ve babası; eşitlikçi/ demokratik tutum ve davranışa sahip olan bireylere göre Allah'ı daha az Seven bir varlık olarak tasavvur ettiklerini gözlemlemekteyiz.

Bu durum anne ve babanın ortak bir tavır ile yaklaşımının birey üzerinde etkisini ortaya koymaktadır. Yani anne ve baba çocuğa karşı aynı tutum ve davranış sergilediğinde Allah'ı daha çok seven bir varlık olarak algılamaktadır. Aynı zamanda kişilerin anne ve babasının eşitlikçi/ demokratik bir tavra sahip olması nedeniyle Allah'ı daha az intikam alan bir varlık olarak tasavvur ettiklerini gözlemlemekteyiz.

Annesi ve babasının; baskıcı ve müdahale eden olması ile annesi; baskıcı/ müdahale eden babası; eşitlikçi/ demokratik olan bireylerin babası ve annesi; eşitlikçi/ demokratik ve annesi; eşitlikçi/ demokratik babası; baskıcı/ müdahaleci olan bireylere göre daha az mutlu oldukları ortaya çıkmıştır. Bu durum bireyin mutluluk algısını şu şekilde değerlendirme yapmamızı sağlamaktadır. Annenin eşitlikçi/ demokratik olması babanın ise, koruyucu/ müdahale eden bir tutum içinde olması yine aynı şekilde anne ve babanın eşitlikçi/ demokratik olması bireyleri daha mutlu kılmaktadır. Burada kişinin mutluluk algısını anne tutumunun daha baskın bir şekilde etkilediği söylenebilir.

Annenin dini inanç ve tutumu daha katı ve daha az orta yolcu olan, babanın ise dini inanç ve tutumu daha serbest/ özgürlükçü olan kişilerin, anne ve babasının daha katı ve daha az ortayolcu olan aynı zamanda annesi ve babası serbest/ özgürlükçü olan kişilere göre Allah'ı daha az teslim olunan bir varlık olarak tasavvur ettiklerini gözlemlemiş bulunmaktayız. Yine burada bir önceki hipotezimizde ortaya çıkan durum gibi bir bulgu bulunmaktadır. Şöyle ki anne ve babanın farklı tutum sergilemesi çocuktaki Allah tasavvurunu farklı oluşturmada etkili olduğunu hatta mesafeli bir düşünce tarzı yarattığını fark etmiş bulunmaktayız.

Annesinin ve babasının dini inanç ve tutumu daha katı ve daha az ortayolcu olan kişilerin, dini inanç ve tutum açısından annesi; serbest/özgürlükçü babası; daha katı ve daha az ortayolcu olan ile dini inanç ve tutum açısından anne ve babası; serbest/özgürlükçü bireylere göre Allah'ı daha çok müdahale eden bir varlık olarak tasavvur ettikleri görülmektedir. Anne ve babanın tutum ve davranış açısından koruyucu/müdahaleci olması ile anne ve babanın dini inanç ve tutum açısından daha katı ve daha az ortayolcu olması Allah'ı daha çok müdahale eden bir varlık olarak tasavvur etmeye neden olmaktadır. İki ayrı değişkenin sonucuna göre aynı bulguların var olduğu ve hipotezimizi desteklediği ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Anne ve babasının dini inanç ve tutumu daha katı ve daha az ortayolcu olan bireylerin annesi; daha katı ve daha az ortayolcu olan babası; serbest/özgürlükçü olan bireylere göre Allah'ı daha çok Aşırı Talepte Bulunan bir varlık olarak tasavvur ettikleri gözlemlenmektedir.

Dini inanç ve tutum bakımından annesi; katı ve daha az ortayolcu olan babası; serbest/özgürlükçü olan bireylerin diğer tip anne ve baba dini inanç ve tutuma sahip bireylere göre daha mutsuz oldukları gözlemlenmektedir. Ebeveyn dini inanç ve tutumlarından annesi; serbest/özgürlükçü olan babası; katı ve daha az ortayolcu olan bireylerin diğer ebeveyn dini inanç ve tutum tiplerine sahip kişilere göre daha mutlu oldukları gözlemlenmektedir. Sanki bu bulgulara göre annenin birey üzerindeki mutluluk algısına etkisinin daha yoğun olabileceği yorumu yapılabilmektedir.

Dini Bilgi Düzeyi Değişkenine göre kadınlar da dini bilgi arttıkça Allah'ı olumlu tasavvur etme durumu artmıştır. Bunun nedeni Allah'ın olumlu tasavvurundaki alt boyutlarına baktığımızda kadınlar Allah'ı daha çok merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, yetkin/aşkın, dost, yakın/içkin, müdahale eden, seven ve aşırı talepte bulunmayan bir varlık olarak tasavvur ettiği alt ölçek puanlarda gözlemlenmektedir.

Dini Bilgi Düzeyi Değişkenine göre erkekler de ise, dini bilgi düzeyi arttıkça Allah'ı daha az cezalandıran bir varlık olarak tasavvur etme durumu ortaya çıkmıştır. Aslında dini bilgi düzeyi arttıkça kadın ve erkekler de olumlu Allah tasavvurunun var olduğunu gözlemlemekteyiz. Fakat aynı zamanda yapılan araştırmada dini bilgi düzeyi ile mutluluk algısı arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Öznel dindarlık algısı arttıkça, Allah tasavvurunun olumlu alt boyutlarına baktığımızda araştırmaya katılan kişilerin Allah'ı daha çok merhametli, daha çok koruyup gözeten, daha çok teslim olunan, daha çok yetkin/aşkın, daha çok dost, daha

çok yakın/içkin, daha çok müdahale eden, daha çok seven ve aşırı talepte bulunmayan bir varlık olarak algıladığını gözlemlenmektedir. Mutluluk algısı ile kadınların öznel dindarlık algısı değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamazken erkekler de öznel dindarlık algısı arttıkça mutluluğunda arttığını gözlemlemekteyiz.

İl Değişkenine göre Bursa'da Allah'ı daha çok merhametli, yakın/içkin, seven ve daha az intikam alan bir varlık olarak algılandığı gözlemlenmiş olup buna bağlı olarak daha mutlu oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle kadınlarda Allah'ı daha çok teslim olunan ve daha az cezalandıran bir varlık olarak algılama eğilimi olmakla birlikte mutluluk algıları da artmaktadır. Genel (tüm birimler) olarak değerlendirdiğimizde Allah'ı daha çok dost ve aşırı talepte bulunmayan olarak algılayanların daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Cinsiyetler bazında ve genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde Allah'ı daha çok koruyup gözeten, yetkin/aşkın ve müdahalede bulunan algısı ile mutluluk algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bursa iline genel (tüm birimler) ve cinsiyet bazında baktığımızda Allah inancı ve olumlu Allah tasavvuru arttıkça mutluluk düzeyi artmaktadır. İstanbul'da Allah'ı daha çok merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, dost, yakın/içkin, seven, aşırı talepte bulunmayan ve daha az cezalandıran ve intikam alan olarak algılandığı gözlemlenmiş olup buna bağlı olarak daha mutlu oldukları anlaşılmaktadır. Cinsiyetler bazında ve genel olarak değerlendirildiğinde Allah'ı daha yetkin ve müdahale eden bir varlık olarak algılama ile mutluluk arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aynı zamanda Bu durum bursa ilinin bulguları ile paralellik arz etmektedir. İstanbul iline genel (tüm birimler) ve cinsiyet bazında baktığımızda Allah inancı ve olumlu Allah tasavvuru arttıkça mutluluk düzeyi artmaktadır.

Karşılaştırma yapıldığında; Bursa ve İstanbul illeri arasındaki ilişkiler genel olarak değerlendirildiklerinde; İstanbul'da yaşayan katılımcılar Bursa ilinde yaşayan kişilere göre Allah'ı daha çok merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, yetkin/aşkın, dost, yakın/içkin, müdahale eden, seven ve aşırı talepte bulunmayan daha az cezalandıran olarak algılamaktadır. Yani İstanbul'daki kişilerin Bursa'daki kişilere göre Allah tasavvuru daha olumlu olduğu tespit edilmiştir. Fakat genel illerin karşılaştırılmasında Allah'ın intikam alan yönü ile mutluluk algısı arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Araştırmamızın ana hipotezini oluşturan; Tanrı tasavvuru ve mutluluk algısı arasında değişkenlere göre bir ilişki var mıdır? Sorusunun cevabını açıklamak gerekirse

durum Şu Şekildedir: Araştırmaya katılan; İstanbul'dan 176 kişi Bursa'dan 194 kişi olmak üzere toplamda 370 kişinin değerlendirmesini yapmaktayız. Cinsiyet bazında ve genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde Allah'ı daha çok merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, dost, yakın/içkin, seven ve ařırđ talepte bulunmayan ve daha az cezalandıran ve daha az intikam alan olarak algılandđđ gözlemlenmiş olup buna bağlı olarak mutluluk algısının arttıęđ bulunmuştur. Aynı zamanda genel olarak değerlendirdiğimizde, Allah'ı daha yetkin olarak algılayan kişilerin daha mutlu oldukları ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de yapılan çalışmaların sonucunda çıkan analizlere göre Müslümanların nasıl bir Allah-insan ilişkisi içerisinde olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Bir Müslümanın Allah'a teslimiyet duygusu içinde olması, aklen ve ruhen son derece sağlıklı ve dengeli olur. En kötü koşullarda bile yine bu teslimiyetçi ruh haliyle bütün bunların Allah'tan geldiğini ve kendisinin imtihana tabi tutulduğunu bilir. Hiçbir zaman ümitsizliğe ve kaygıya kapılmaz. Müslümanın zihninde önemli olanın sonsuz ahiret mkfatını kazanmak olduğu bir gerçektir. Buna bağlı olarak pozitif Allah tasavvuru insanı sonsuz bir saadete ulaştırmış olacaktır. (A. R. Aydın, 2009) Genel olarak özetlemek gerekirse yaptđđımız araştırma bu bakış açısını destekler mahiyette gözükmektedir. Bu bakımdan yapılan çalışma literatür içinde önemli bir perspektifi destelemek açısından büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

İnsan biyo-psiko sosyal ve ilahi yönü olan bir varlıktır. Kutsal olan alandan kendisini alıkoyamaz ve o alana dair ne varsa öğrenmek ister. İlahi vahye muhatap kılınmış insanoğlu Allah'ın varlığına akli ile delil getirdikten sonra ilahi mesaja cevap verir. İnsan duygusal bir varlık olduğu için Tanrı'yı tasavvur eder. Bu aşamada artık Allah-insan ilişkisi ortaya çıkmış olur.

Din psikolojisi Tanrı tasavvuru konusunu Tanrı-insan ilişkisi çerçevesinde ele almış bir disiplindir. Freud'un "yansıtma" hipotezi, Jung'un "arketip" kavramı içerisinde açıklaması, Rizzuto'nun tasavvur ve kavram olarak ikiye ayırması, William James'in kavram ve his/duygu arasındaki ilişkiyi analiz etmesi şeklinde oluşturulan bir çalışma alanı yaratılmıştır.

Bu araştırma Din psikolojisi'ndeki önemli inceleme ve araştırma alanlarından birini teşkil eden Tanrı tasavvuru konusu ile psikolojideki tanımları değişen ama araştırma alanı olan Mutluluk konusuna odaklanmıştır. Araştırmanın çerçevesi Bursa ve İstanbul'daki İslam inancına mensup bireylerin, inancının merkezinde bulunan ve Kur'an-ı Kerim'de tanıtılan Allah'ı nasıl veya daha çok hangi vasıflarla tasavvur ettiğini belirlemek ve bu tasavvurların çeşitli etkenlerle ilişkisini sorgulama ve aynı zamanda mutluluk algılarına tesiri hangi boyutta olduğunu ortaya çıkarmak olarak çizilmiştir.

Bu amaç doğrultusunda Ali Ulvi Mehmedoğlu' nun hazırlamış olduğu "Tanrı Tasavvuru Ölçeği" ve Tayfun Doğan & Fatma Sapmaz'ın Türkçeye kazandırmış olduğu "Oxford Mutluluk Ölçeği" birleştirilerek bir anket oluşturulmuştur. Hazırlanan anketin, ön uygulamalar ve istatistiksel analizler sonucunda, araştırma konusuna uygun, geçerli ve güvenilir ölçümler yapmaya elverişli olduğu tespit edilmiş olup araştırmada kullanılmasına karar verilmiştir.

Araştırmaya katılanlara bilgi toplama aracı olarak sunulan bu anketin ilk kısmında "bağımsız değişken" olarak kabul edilen sosyo-demografik özellikleri; birinci bölüm ve ikinci bölüm olarak adlandırılan kısımlarında ise "bağımlı değişken" yapılan Tanrı tasavvuru Ölçeği ve Oxford Mutluluk Ölçeği bulunmaktadır. Araştırmada pozitif Tanrı tasavvurunun ve negatif Tanrı tasavvurunun kişilerin mutluluk algılarına etkisi genel araştırma alanımıza etki etmektedir. Yapılan literatür çalışmasında din psikolojisinde çoğunlukla din-mutluluk ilişkisi araştırma konusu olarak seçildiği tespit edilmiştir.

Araştırmada bu çalışmalara katkı sağlamak amacıyla ve insanların durumlarını tespit etmek üzere, Allah inancının genel anlamda mutluluk algısı ile ilişkisi sorgulanmaktadır.

Araştırmaya, Bursa ilinden 194 (%52,4) İstanbul ilinden 176 (%47,6) toplamda 370 kişi katılmıştır. Katılımcıların 234'ü kadın (%63,2), 136'sı (% 36,8) erkektir. Araştırmaya 25 yaş ve üstündeki yetişkinler dâhil edilmiştir. 25-29 yaş aralığı (% 30,3) oluşturduğu görülmektedir. 40-49 yaş arası (% 27,0) ile 30-39 yaş arası (% 23,2) birbirini takip etmektedir. 50-59 yaş grubunda (% 17,0) , 60-69 yaş diliminde ise (% 2,4) oranında kişi yer almıştır. Evliler 241 kişi (% 65,1) oranında çoğunluğu oluşturmaktadır. Bekârlar 112 kişi (% 30,3) oranındadır. 231 kişinin (%62,4) üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Kişilerin % 13, 2' si (49 kişi) lisansüstü eğitim almış iken, %9,7' si (36 kişi) lise mezunudur. İlkokul mezunu %9,2 oranında 34 kişidir. En az grubu oluşturan ortaokul mezunu ise %5,4 oranında 20 kişidir. Anne- Baba tutumlarını çoğunluk “Otoriter/ Baskıcı & Koruyucu/ Müdahaleci” olarak nitelendirmiştir.

Anne- babaların dini inanç tutumları ise çoğunluk olarak “Katı/ Sert & İlimli/ Orta yolcu” şeklinde nitelendirilmiştir. Araştırmaya katılanların dini bilgi düzeyi yaklaşık olarak yarısı “iyi” (%46,8) düzeydedir. Aynı zamanda katılımcıların yaklaşık olarak yarısı da (%48,4) kendilerini “oldukça dindar” olarak algılamaktadır.

Araştırma bulgularına göre, genel olarak insanların Allah'ı Teslim Olunan, Yetkin/Aşkın ve Aşırı Talepte Bulunmayan olarak tasavvur ettiği ve buna bağlı olarak mutluluklarının arttığı tespit edilmiştir. Allah'ın pozitif vasıflarının mutluluk algısına etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak yaş ile tanrı tasavvuru ölçeğini incelediğimizde erkelerde yaş arttıkça Allah'ı pozitif tasavvur etme eğilimi azalmaktadır.

Yaş ile mutluluk ölçeği arasında gerek cinsiyetler bazında gerekse genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde anlamlı ilişki bulunamamıştır. Yani yaş değişkeninin tanrı tasavvuru ölçeği alt ölçekleri arasında bir ilişki varken mutluluk algısı ile bir ilişkisi bulunamamıştır. Allah'ı daha çok müdahale eden bir varlık olarak algılayan grup evlilerdir. Bekârlarda ise evlilere göre Allah'ı daha az cezalandıran ve daha az intikam alan bir varlık olarak algılama eğilimi bulunmaktadır. Eğitim seviyesi arttıkça cinsiyetler bazında ve genel (tüm

birimler) olarak değerlendirildiğinde Allah'ı daha az koruyup gözeten bir varlık olarak algılama durumu gözlemlenmektedir.

Aynı zamanda eğitim seviyesi arttıkça kadınlara göre erkeklerde mutluluk algısının arttığı tespit edilmiştir. Ebeveyn tutum ve davranış şekillerine göre en yoğun kişi sayısına sahip Tip 1 grubu, Allah'ı diğer gruplara göre daha çok müdahale eden bir varlık olarak tasavvur etmektedir.

Anne ve babasının tutum ve davranışları otoriter/ baskıcı veya koruyucu/ müdahaleci olan kişilerin Allah'ı daha çok müdahale eden bir varlık olarak tasavvur ettikleri tespit edilmiştir. Ebeveyn tutum ve davranışları tip3; Anne: eşitlikçi/ demokratik & Baba: otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci ve tip4; Anne: eşitlikçi/ demokratik & Baba: Eşitlikçi/ demokratik olan kişilerin tip1; Anne: Otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci & Baba: Otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci ve tip2; Anne: otoriter/ baskıcı ve ya koruyucu/ müdahaleci & Baba: eşitlikçi/ demokratik olan kişilere göre daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Ebeveyn dini inanç ve tutumları Tip3: Anne: Özgürlükçü/ Serbest & Baba: Katı/sert ve ya ılımlı ortayolcu gibi olan grup ise en mutlu olan kişileri temsil etmektedir

Araştırmaya katılanların, din konusundaki bilgi düzeyi ile Oxford Mutluluk Ölçeği ve Tanrı Tasavvuru Ölçeğinin alt ölçekleri incelendiğinde, kadınlarda ve genel olarak değerlendirildiğinde dini bilgi düzeyi arttıkça Allah'ı daha çok merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, yetkin/aşkın, dost, yakın/içkin, müdahale eden, seven ve aşırı talepte bulunmayan bir varlık olarak algılandığı tespit edilmiş olup buna bağlı olarak mutluluk algılarının da yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Kadınlar da Allah'ı pozitif bir varlık olarak algılama eğilimi erkelere göre daha fazladır. Fakat dini bilgi düzeyi arttıkça erkeklerde Allah'ı daha az cezalandıran bir varlık olarak algılama durumu tespit edilmiştir. Öznel dindarlık algısı arttıkça, Allah'ı daha çok merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, yetkin/aşkın, dost, yakın/içkin, müdahale eden, seven ve aşırı talepte bulunmayan bir varlık olarak algılandığı tespit edilmiş olup buna bağlı olarak mutluluk algılarının da yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Bursa iline genel (tüm birimler) ve cinsiyet bazında baktığımızda Allah inancı ve olumlu Allah tasavvuru arttıkça mutluluk düzeyi artmaktadır. İstanbul iline genel (tüm birimler) ve cinsiyet bazında baktığımızda Allah inancı ve olumlu Allah tasavvuru arttıkça mutluluk düzeyi artmaktadır. Bursa ve İstanbul

illeri arasındaki ilişkiler genel olarak değerlendirildiklerinde; İstanbul'da yaşayan katılımcılar Bursa ilinde yaşayan kişilere göre Allah'ı daha çok merhametli, koruyup gözeten, teslim olunan, yetkin/aşkın, dost, yakın/içkin, müdahale eden, seven ve aşırı talepte bulunmayan daha az cezalandıran olarak algılamaktadır. Yani İstanbul'daki kişilerin Bursa'daki kişilere göre Allah tasavvuru daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, araştırmada ortaya çıkan göstergeler bağlamında insanların cinsiyet bazında ve genel (tüm birimler) olarak değerlendirildiğinde Allah'ı daha çok Merhametli, Koruyup Gözeten, Teslim Olunan, Dost, Yakın/İçkin, Seven ve Aşırı Talepte Bulunmayan ve daha az Cezalandıran ve daha az İntikam Alan olarak algılandığı tespit edilmiş olup buna bağlı olarak mutluluk algısının arttığı bulunmuştur. Fakat genel olarak değerlendirdiğimizde, Allah'ı daha Yetkin/Aşkın olarak algılayan kişilerin daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Cinsiyet bazında ve genel olarak değerlendirildiğinde Allah'ı müdahale eden bir varlık olarak algılama ile mutluluk algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Cinsiyet bazında ve genel (tüm birimler) olarak incelendiğinde Allah inancı ve olumlu Allah tasavvuru arttıkça insanların mutluluk algısının artmakta olduğu tespit edilmiştir. Araştırma hipotezleri büyük ölçüde desteklenmiştir. Araştırma bulgularının bu konudaki literatürde mevcut bulgularla benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir. Kendi içinde sınırlılıkları olan bu çalışma, bu alanda ve konuda yapılacak olan araştırmalar için önemli mesajlar taşımaktadır.

Araştırmamız nicel bir çalışma olması nedeni ile nitel çalışmalara katkı sağlayabilir. Ayrıca araştırmamızda kullandığımız bu örneklem haricinde farklı yaş örneklem üzerinde yapılan çalışmaların sonuçları ile bu araştırmanın sonuçları karşılaştırılarak daha farklı yorumlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

Acaboğa, A. (2007). *Din-Mutluluk İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Albayrak, A. (2007). Dindarlık Tipleri Açısından Dua Formları. *Marife*, (2), 189-201.

Albayrak, M. (1999). Tanrı Hakkında Konuşmak: Pratik Hayatta Tanrı. *Arayışlar/ İnsan Bilimleri Araştırmaları*, (1).

Aluş, Y., & Selçukkaya, S. (2015). Türk Ailesinde Mutluluk Algısı ve Değerleri. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, I(2), 151-175.

Arkan, A. (2013). Psikoloji: Nefis ve Akıl. İçinde M. C. Kaya (Ed.), *İslam Felsefesi: Tarih ve Problemler* (ss. 569-602). İstanbul: İSAM yayınları.

Aydın, A. R. (2009). "İnanma İhtiyacı ve Dini Ritüellerin Psikolojik Değeri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX(3).

Balcı Arvas, F. (2016). *Psikoloji Din ve Mutluluk* (1.). Bursa: Emin Yayınları.

Balcı Arvas, F. (2017). Psikolojide ve İslam Düşünce Geleneğinde Mutluluk Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 109-128.

Beit-Hallahmi, B., & Argyle, M. (1997). *The Psychology of religious behaviour, belief and experience*. London & New York: Routledge.

Birand, K. (1953). Tanrı Şuuru Hakkında. *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, IV(Üç Ayda Bir).

Bircan, H. H. (2013). Ahlak: Mutluluk ve Erdem. İçinde M. C. Kaya (Ed.), *İslam Felsefesi (Tarih ve Problemler)* (1. bs, ss. 655-684). İstanbul: İSAM yayınları.

Büyükdüvenci, S. (1993). "Aristoteles'te Mutluluk Kavramı". Program adı: Felsefe Kongresi.

Conceição, P., & Bandura, R. (2008). Measuring Subjective Well-Being: A summary Review of the Literature. *United Nations Development Programme*.

Çirkin, Z. (2015). *Gelir ve Mutluluk Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Ankara.

Doğan, D. M. (2008). Doğan Büyük Türkçe Sözlük. İçinde *Doğan Büyük Türkçe Sözlük: C. Derya Ciltevi* (Çalış Ofset, s. 1180). İstanbul: Pınar Yayınları.

Düzgün, Ş. A. (2005). *Allah Tasavvurlarına Dair Tartışmanın Problematikliği*. Program adı: Tanrı Tasavvurları Ve Sosyal Hayata Yansımaları, Sakarya.

Düzgün, Ş. A. (2011). *İslam'da Mutluluğun Anlamı ve Tecrübesi*. 9(2), 219-238.

Eryılmaz, Doç. Dr. A. (2014). *Mutluluğun Başucu Kitabı* (1.). Ankara: Pegem Akademi.

Farabi. (2016). *Mutluluğun Kazanılması* (H. Koçak, Ed.; A. Arslan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Gusdorf, G. (2012). *İnsan ve Tanrı* (2. bs; Prof. Dr. Z. Özcan, Çev.). Bursa: Emin Yayınları.

Güler, Ö. (2007). *Tanrı Algısı Ölçeği (TA): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. *XLVII*(1), 123- 133.

Gülfil, Dr. D. (2019). Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-sosyal Açından Değerlendirilmesi. *Araştırma Makalesi "İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"*, 8(2), 1289-1312.

Haidt, J. (2014). *Mutluluk Varsayımı (Modern Gerçeklikte Kadim Bilgeliği Bulmak)* (1. bs; Ö. Özgür, Çev.). İstanbul: Hil Yayın.

Harris, R. (2017). *Mutluluk Tuzağı* (3. bs; Ç. Şaher, Çev.). İstanbul: Lİtera Yayıncılık. Hartshorne, C. (1981). Dine ve Felsefeye Göre Tanrı (M. Aydın, Çev.). *AÜİFD*, XXIV(210).

Hayta, A. (2019). *Bağlanma Kuramı ile Allah Tasavvuru*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Horuzcu, Ü. (2015). *Ruh Sağlığı ve Din* (3. bs; M. D. Karacoşkun, Ed.). Ankara: Grafiker Yayınları.

Hökelekli, Prof. Dr. H. (2012). *İslam Psikolojisi Yazıları* (2. bs). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Kangal, A. (2013). Mutluluk Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme ve Türk Hanehalkı İçin Bazı Sonuçları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), 214-233.

Kartopu, S. (2014). Yaşamı Sürdürme Nedenlerinin Tanrı Algısıyla İlişkisi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(2), 887-903.

Kartopu, S., & Özbolat, A. (2014). Şahiyelerde Tanrı Algısı: Tipolojik Bir Yaklaşım. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 1299-1318.

Kısa, C. (2015). Filozofların, Teologların ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı ve Tanrı Tasavvuru. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(10), 639-654.

Krech, D., & Crutchfield, R. S. (1970). *Sosyal Psikoloji (Nazariye ve Problemler)* (2. bs; E. Güngör, Çev.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Kula, N. (2001). *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*. İstanbul: Ayışığıkitapları. Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (1.). İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Özakupınar, Prof. Dr. Y. (2014). *İnsan İnanan Bir Varlıktır* (2. bs). İstanbul: Ötüken.

Özgen, G. (2017). *Tanrı Algısı ve Psikodinamik Terapide Kullanılması içinde Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Maneviyat: Kurumlar ve Uygulamalar*. Kaknüs Yayıncılık.

Palut, B. (2008). Düşünme Stilleri ve Anne- Baba Tutumları Arasındaki İlişki. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*.

Razi, E. B. (2018). *Ruh Sağlığı / et-Tıbbu'r-ruhani* (4. bs; Prof. Dr. H. Karaman, Çev.). İstanbul: İz Yayıncılık.

Sarıtaş, Doç. Dr. K. (2012). *İskender Afrodisi (Alexander of Aphrodisias) ve Felsefesi*. Ankara: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları-7.

Seyhan, B. Y. (2014). Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Dua Tutumu ve Tanrı Tasavvuru. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14(2), 175-204.

Tan, S. J., Tambyah, S. K., & Kau, A. K. (2006). The Influence of Value Orientations and Demographics on Quality of Life Perceptions: Evidence from a National Survey of Singaporeans. *Social Indicators Research*, 78, 33-59. <https://doi.org/10.1007>

Tokat, L. (2006). "Farabi Felsefesinde Mutluluğun Araştırılması". *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI(3).

Toksöz, H. (2012). *Elmalılı Hamdi Yazır'ın İhlas Süresi Tefsirinde Tanrı Tasavvuru ile İlgili Felsefi Kavramlar ve İbn Sina'daki Temelleri*. (28).

Utsch, M. (2007). Pozitif Psikoloji'den Güdüler Din Psikolojisi Araştırmaları ve Terapik/ Manevi Yardım Uygulamaları (A. Bahadır, Çev.). *SÜİFD*, 169-180.

Yapıcı, Prof. Dr. A. (2013). *Ruh Sağlığı ve Din (Psiko-Sosyal Uyum ve Dindarlık)* (2. bs).Adana: Karahan Kitabevi.

EKLER LİSTESİ

EK 1:

Değerli Katılımcılar,

Elinizdeki anket, bilimsel bir araştırmada kullanılmak üzere düzenlenmiştir. Bu anket formu yetişkinlerin mutluluk algısının Tanrı tasavvurları ile ilişkisi olup olmadığına dair yapılan bir çalışmadır. **Lütfen adınızı YAZMAYINIZ. Toplanan bilgiler gizli tutulacak ve başka hiçbir yerde kullanılmayacaktır. Sonuçlar kişisel olarak değil, grup olarak değerlendirilecektir. Ankete katılım tamamen isteğe bağlıdır.**

Sizden istenen, yönergelerini dikkate alarak tüm soruları dikkatlice okuyup yanıtlayarak bilimsel niteliği olan bu çalışmaya önemli katkılar sağlamanızdır.

Araştırmaya katıldığınız için çok teşekkür ederim.

Büşra

DALFİDAN Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek

Lisans Öğrencisi

Tel: 534 690 05 99

1. **Cinsiyetiniz:** (1) Kadın (2) Erkek
2. **Yaşınız:** (1) 25-29 (2) 30-39 (3) 40-49 (4) 50-59
(5) 60-69 (6) 70-79 (7) 80 ve yukarısı
3. **Medeni Durumunuz:** (1) Bekâr (2) Evli (3) Boşanmış (4) Vefat etti
4. **Doğum Yeriniz:** (1) Köy (2) Kasaba (3) Şehir
(4) Büyükşehir (5) Yurtdışı
5. **Gelir Durumunuz:** (1) Çok iyi (2) İyi (3) Orta
(4) Kötü (5) Çok Kötü
6. **Öğrenim Durumunuz:** (1) İlkokul (2) Ortaokul (3) Lise

(4) Üniversite(5) Lisans Üstü

7. Mesleğiniz (Lütfen yazınız) : .....

8. Çocukluğunuzda anne ve babanızın size karşı tutum ve davranışları nasıldı?

Anne: (1) Otoriter / Baskıcı (2) Koruyucu / Müdahaleci (3) Eşitlikçi / Demokratik **Baba:** (1) Otoriter / Baskıcı (2) Koruyucu / Müdahaleci (3) Eşitlikçi / Demokratik

9. Anne ve Babanızın dini inanç ve tutumları aşağıdakilerden hangisine uygundur?

Anne: (1) Katı / Sert (2) İlmli / Orta yolcu (3) Özgürlükçü / Serbest
Baba: (1) Katı / Sert (2) İlmli / Orta yolcu (3) Özgürlükçü / Serbest

10. Din konusundaki bilgi düzeyinizi nasıl tanımlarsınız?

(1) Çok iyi (2) İyi (3) Orta
(4) Zayıf (5) Çok Zayıf (6) Dinle İlgili Hiçbir Bilgim Yok

11. Aşağıdakilerden hangisi sizin dini durumunuza en uygundur?

(1) Çok Dindarım (2) Oldukça Dindarım (3) Biraz Dindarım
(4) Pek Dindar Değilim (5) Hiç Dindar Değilim (6) Dinle Bir İlgim Yok

Soru No	1.BÖLÜM Aşağıdaki ifadelerle ne oranda katılıp katılmadığınızı lütfen işaretleyiniz.	1.Kesinlikle Katılıyorum	2.Katılıyorum	3.Kararsızım	4.Katılmıyorum	5.Kesinlikle Katılmıyorum
1	Yanlış yaptığım zaman Allah benden yüz çevirir.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2	Allah olmasaydı, dünya benim için anlamsız olurdu.	( )	( )	( )	( )	( )
3	Allah bana iyi bir ana-baba gibi yol gösterir.	( )	( )	( )	( )	( )
4	Bazen Allah'ın beni sevip sevmediğinden şüphe ederim.	( )	( )	( )	( )	( )
5	Allah'ın beni gerçekten işittiğinden asla emin değilim.	( )	( )	( )	( )	( )
6	Mükemmel olmadığımı biliyorum, ama Allah beni her halükarda sever.	( )	( )	( )	( )	( )
7	Evrendeki her şeyi yaratan Allah'tır.	( )	( )	( )	( )	( )
8	Allah'ın sesi bana ne yapacağımı söyler.	( )	( )	( )	( )	( )
9	Allah'a olan inancım hayatımda büyük bir farklılık meydana getirmiştir.	( )	( )	( )	( )	( )
10	Olayları içinden çıkılmaz hale getirsem bile Allah'ın onları düzeltereğini bilirim.	( )	( )	( )	( )	( )
11	Allah bana kaldıramayacağım kadar yük yüklemeyiz.	( )	( )	( )	( )	( )
12	Kendime saygımın tek kaynağı, Allah'ın bana olan sevgisidir.	( )	( )	( )	( )	( )
13	Dua ettiğimde istediğim şeyi elde ederim.	( )	( )	( )	( )	( )
14	Allah'ın beni sevdiğini bildiğim için iyi bir insan olmaya çalışıyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
15	Allah'ı ruhumun derinliklerinde hissedebilirim.	( )	( )	( )	( )	( )
16	Ne kadar içten dua edersem edeyim, hiçbir faydası olmaz.	( )	( )	( )	( )	( )
17	Kötü şeyler yaptığımda bile Allah'ın beni hala sevdiğini bilirim.	( )	( )	( )	( )	( )
18	Allah'a olan inancım hayatımın merkezidir.	( )	( )	( )	( )	( )
19	Allah ile bir dost gibi konuşabilirim.	( )	( )	( )	( )	( )
20	Allah benim için daima hazır ve nazırdır.	( )	( )	( )	( )	( )
21	Allah beni büyütüp yetiştirir.	( )	( )	( )	( )	( )
22	Allah bana daima vakit ayırır.	( )	( )	( )	( )	( )
23	Allah beni ancak görevimi mükemmel bir şekilde yaptığımda sever.	( )	( )	( )	( )	( )
24	İbadet ve dualarım Allah için önemli değildir.	( )	( )	( )	( )	( )
25	Bazen Allah'ın beni artık sevmediğini hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
26	Dua etsem bile Allah'tan yardım gelmez.	( )	( )	( )	( )	( )
27	Hayatın zorluklarını Allah'ın armağanları olarak görürüm.	( )	( )	( )	( )	( )
28	Dua ederken sanki Allah ile konuşuyormuş gibi hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
29	Bir Allah'ın var olduğuna eminim.	( )	( )	( )	( )	( )
30	Allah bana yardım ettiği için güçlü bir insanım.	( )	( )	( )	( )	( )
31	Dua hayatımın akışını değiştirir.	( )	( )	( )	( )	( )
32	Yardım istediğimde Allah bana yardım eder.	( )	( )	( )	( )	( )
33	Allah insanların yapıp ettiklerine çok fazla müdahale etmez.	( )	( )	( )	( )	( )
34	Benim için günlük olaylar Allah'ı düşünmekten daha önemlidir.	( )	( )	( )	( )	( )
35	Hayat ne kadar zor olursa olsun, Allah yardımını benden esirgemez.	( )	( )	( )	( )	( )
36	Allah intikamını her durumda alır.	( )	( )	( )	( )	( )
37	Allah'ın rahmeti herkes içindir.	( )	( )	( )	( )	( )
38	Beni koruyup kolladığı için Allah'a güvenirim.	( )	( )	( )	( )	( )
39	Sıkıntıları gidermesi için Allah'tan yardım isterim.	( )	( )	( )	( )	( )
40	İbadet ettiğimde kendime güvenim artar.	( )	( )	( )	( )	( )
41	Allah daima benimle beraberdir ve bana nereye gideceğimi gösterir.	( )	( )	( )	( )	( )
42	Bazen Allah'ı nerede arayacağımı bilemiyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
43	Allah dualarıma her zaman cevap verir.	( )	( )	( )	( )	( )
44	Allah'ı çok sık düşünmem.	( )	( )	( )	( )	( )

45	Allah dünyanın kendi kurallarına göre işlemesine karışmaz.	( )	( )	( )	( )	( )
46	Bazen Allah'ın bana zulmettiğini hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
47	Hakkında yanlış düşünsem bile Allah beni sevmeye devam eder.	( )	( )	( )	( )	( )
48	Allah'ın benim isimle bildiğini hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
49	Allah bana uzakta olduğu hissini verir.	( )	( )	( )	( )	( )
50	Bazen Allah'ın beni terk ettiğini hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
51	Allah'ın benimle ilgili çok özel bir planı olduğunu hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
52	Allah'tan daha merhametli hiç kimse düşünemiyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
53	Dua ve ibadet ettiğimde içimde bir ferahlık hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
54	Allah'ın rahmetine inanmakta zorlandığım zamanlar oldu.	( )	( )	( )	( )	( )
55	Allah'ın sevgisi benim için sonsuz bir mutluluk kaynağıdır.	( )	( )	( )	( )	( )
56	Allah'ın hayatım üzerinde çok az bir etkisi vardır.	( )	( )	( )	( )	( )
57	Allah hakkında düşüncelerim oldukça belirsizdir.	( )	( )	( )	( )	( )
58	Hak ettiğimde Allah benden intikam almaktan hoşlanır.	( )	( )	( )	( )	( )
59	Hayat yolculuğunu sürdürmem için Allah bana güç ve cesaret verir.	( )	( )	( )	( )	( )
60	Allah bana hiçbir zaman el uzatmadı.	( )	( )	( )	( )	( )
61	Allah'ın şefkat ve merhameti yalnızca birkaç seçilmiş kişi içindir.	( )	( )	( )	( )	( )
62	Ne kadar günah işlersem işleyeyim Allah beni affeder.	( )	( )	( )	( )	( )
63	Allah benimle ilgili her şeyi bilir.	( )	( )	( )	( )	( )
64	Allah beni öldükten sonra tekrar diriltecektir.	( )	( )	( )	( )	( )
65	Allah istediği şeyi istediği şekilde yaratır.	( )	( )	( )	( )	( )
66	Allah dilediği kimseye dilediği kadar verir.	( )	( )	( )	( )	( )
67	Allah beni her durumda götürür.	( )	( )	( )	( )	( )
68	Allah yaptıklarından dolayı beni hesaba çekecektir.	( )	( )	( )	( )	( )
69	Hayatım altüst olduğunda Allah onu yeniden düzenler.	( )	( )	( )	( )	( )
70	Hayattaki engelleri Allah'ın yardımıyla aşarım.	( )	( )	( )	( )	( )
71	Yaptığım her şeyden Allah'ın haberi vardır.	( )	( )	( )	( )	( )
72	Gerçekleri görmem için Allah bana yol gösterir.	( )	( )	( )	( )	( )
73	Günah işlediğimde Allah beni alçaltır.	( )	( )	( )	( )	( )
74	Allah uyacağım kuralları belirlemiştir.	( )	( )	( )	( )	( )
75	Allah yaptığım kötülükler için beni hemen cezalandırır.	( )	( )	( )	( )	( )
76	Allah'ın affi sınırsızdır.	( )	( )	( )	( )	( )
77	Allah bütün ihtiyaçlarımı karşılar.	( )	( )	( )	( )	( )
78	Zenginliği de fakirliği de Allah verir.	( )	( )	( )	( )	( )
79	Allah istediğini yaşatır, istediğini öldürür.	( )	( )	( )	( )	( )
80	Allah evrenin düzenine karışmaz.	( )	( )	( )	( )	( )
81	Allah'a her durumda güvenirim.	( )	( )	( )	( )	( )
82	Allah yaptığım en küçük iyiliğe bile karşılık verecektir.	( )	( )	( )	( )	( )
83	Üstüme düşeni yapar, gerisini Allah'a havale ederim.	( )	( )	( )	( )	( )
84	Allah kalbimden geçeni bilir.	( )	( )	( )	( )	( )
85	İnanmışım sürece Allah, kalbimi doğruya yöneltecektir.	( )	( )	( )	( )	( )
86	Allah dilediğine azap eder, dilediğini bağışlar.	( )	( )	( )	( )	( )
87	Allah nefsimin bana fışıldadıklarını bilir.	( )	( )	( )	( )	( )
88	Allah'ın bana şahdamarımdan daha yakın olduğunu hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
89	Allah beni her türlü bela ve musibetten korur.	( )	( )	( )	( )	( )
90	Bence Allah insanlara birtakım sınırlar koymuştur.	( )	( )	( )	( )	( )
91	Allah'ın beni her zaman kontrol ettiğini hissedirim.	( )	( )	( )	( )	( )
92	Allah benden yapamayacağım şeyler ister.	( )	( )	( )	( )	( )

Soru No	2.BÖLÜM Aşağıdaki ifadelere ne oranda katılıp katılmadığınızı lütfen işaretleyiniz.	1.Kesinlikle Katılıyorum	2.Katılıyorum	3.Kararsızım	4.Katılmıyorum	5.Kesinlikle Katılmıyorum
1	Kendimden hoşnut değilim.	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
2	Diğer insanlara karşı oldukça ilgiliyim.	( )	( )	( )	( )	( )
3	Hayatın oldukça ödüllendirici olduğunu düşünüyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
4	Neredeyse herkese karşı oldukça sıcak duygular besliyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
5	Geleceğim hakkında pek iyimser değilim.	( )	( )	( )	( )	( )
6	Pek çok şeyi eğlenceli buluyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
7	Yaptığım şeylere karşı ilgili ve kendini adayan birisiyim.	( )	( )	( )	( )	( )
8	Hayat güzeldir.	( )	( )	( )	( )	( )
9	Dünyanın iyi bir yer olduğunu düşünmüyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
10	Çok gülen birisiyim.	( )	( )	( )	( )	( )
11	Hayatımdaki her şeyden oldukça memnunum.	( )	( )	( )	( )	( )
12	Çekici birisi olduğumu düşünmüyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
13	Yaptıklarım ile yapmak istediklerim arasında büyük fark var.	( )	( )	( )	( )	( )
14	Çok mutluyum.	( )	( )	( )	( )	( )
15	Çevremdeki güzellikleri fark ederim.	( )	( )	( )	( )	( )
16	Diğer insanlar üzerinde daima neşeli bir etki bırakırım.	( )	( )	( )	( )	( )
17	Yapmak istediğim her şeye zaman bulabilirim.	( )	( )	( )	( )	( )
18	Yaşamımın kontrolü elimde değilmiş gibi hissediyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
19	Kendimi herhangi bir konuda sorumluluk alabilecek güçte hissediyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
20	Zihinsel olarak kendimi tamamen zinde (dinç) hissediyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
21	Genellikle neşeli ve sevinçliyim.	( )	( )	( )	( )	( )
22	Herhangi bir konuda karar vermekte zorlanırım.	( )	( )	( )	( )	( )
23	Yaşamımın belli bir amacı ve anlamı yok.	( )	( )	( )	( )	( )
24	Kendimi oldukça enerjik hissediyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
25	Genellikle olaylar üzerinde olumlu etkim vardır.	( )	( )	( )	( )	( )
26	Diğer insanlarla birlikte olmaktan keyif almıyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
27	Kendimi çok sağlıklı hissetmiyorum.	( )	( )	( )	( )	( )
28	Geçmişimle ilgili pek mutlu anılara sahip değilim.	( )	( )	( )	( )	( )

EK 2:

